

MONIKA KAMIŃSKA* – KRAKÓW

**INKUNABUŁY I STARODRUKI ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI
I ARCHIWUM KOLEGIATY PW. ŚW. MARCINA W OPATOWIE.
WYBRANE POZYCJE**

Niniejsza publikacja prezentuje wybrane dzieła znajdujące się w bibliotece kolegiaty opatowskiej i jest próbą szerszego zaprezentowania księgozbioru znanego dotychczas jedynie z krótkich not katalogowych¹. Tym samym nie wyczerpuje zagadnienia zarówno pod względem treści zbioru, jak i oficyn wydawniczych, not proveniencyjnych czy opraw, ale jest przyczynkiem do dalszych, bardziej szczegółowych analiz, na które niewątpliwie ten księgozbiór zasługuje. Część woluminów została opisana bardziej szczegółowo ze względu na wyjątkowość tytułu, wydania lub oprawy. Dane bibliograficzne niektórych pozycji zostały zidentyfikowane w oparciu o starszy katalog – uzupełnione zostały tytuły, daty wydania i oficyny.

W literaturze przedmiotu – spisach księgozbiorów kościelnych – biblioteka kolegiaty opatowskiej pojawiała się niemal zawsze, jednak wszelkie, bardziej szczegółowe informacje dotyczyły jedynie dokumentów lub archiwaliów para-

---

* Monika Kamińska – mgr historii sztuki, mgr archeologii; doktorantka na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego; email: monika.kaminska@doctoral.uj.edu.pl
ORCID 0000-0003-4295-9490

¹ Autorka składa serdeczne podziękowania proboszczowi kolegiaty opatowskiej ks. dr. M. Spocińskiemu, za udostępnienie księgozbioru kolegiaty oraz dr A. Olszewskiej, mgr T. Krysztofiak, dr. P. Kardysiowi i dr. P. Rabejowi za pomoc merytoryczną i redakcyjną.

fialnych i dekanalnych². Zostały one ostatnio opracowane w osobnej publikacji³, a metryki parafialne są stopniowo digitalizowane⁴. Najobszerniejsze informacje o księgozbiorze opatowskim przedstawiono wydanym niedawno tomie poświęconym rękopisom w zbiorach kościelnych⁵. Zostały one zebrane na podstawie ankiety przygotowanej przez autorkę niniejszego artykułu.

Księgozbiór kolegiaty opatowskiej zawiera rękopisy, inkunabuły, starodruki oraz druki nowe. Posiada też ogromną kolekcję czasopism religijnych.

Tematyka zbiorów opatowskich jest w zasadzie typowa dla biblioteki przykościelnej. Dominuje w niej literatura teologiczna, apologetyczna, biblistyczna, patrystyczna i kaznodziejska. Mniej liczne są pozycje z zakresu prawa, sztuk wyzwolonych i filozofii; tylko kilka egzemplarzy dotyczy nauk ścisłych.

Historia księgozbioru

Biblioteka przy kościele św. Marcina w Opatowie po raz pierwszy została wymieniona w źródłach pod datą 1589⁶, ale jej początki są z pewnością wcześniejsze. Za równoznaczne z funkcjonowaniem biblioteki można uznać istnienie szkoły przy kolegiacie. Najstarsza wzmianka o kanonikach opatowskich pochodzi z 1206 roku⁷, ale obecność wśród nich scholastyka jest kwestią dyskusyjną⁸. Po raz pierwszy bez wątplenia ta funkcja w grupie opatowskiej wymieniona została w latach 1325-1327 w wykazie dziesięcin papieskich, kiedy to scholastykiem

² m.in. F. Radziszewski, *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego*, Kraków 1875, s. 56-57; E. Chwalewik, *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone. T. 2*, Warszawa-Kraków 1927, s. 29; E. Randt, *Die archive des Gernalgouvernements*, „Die Burg“, 2 (1941) s. 70; R. Nir, *Informator o archiwach, bibliotekach i zbiorach muzealnych w Polsce*, „Chrześcijanin w świecie”, 54 (1977), s. 72; 56/57 (1977), s. 208-209; *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, oprac. D. Kamolowa przy współudziale Krystyny Muszyńskiej, Warszawa 1988, s. 181; A. Z. Kozłowska, *Handschriftliche mediaevalia in Polen*, „Scriptorium“, 47 (1993) z. 2, s. 218.

³ M. Rzepecka, *Archiwum kapituły i parafii Opatów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 93 (2010) s. 259-276.

⁴ Genealodzy, <http://genealodzy.pl/PNphpBB2-printview-t-11730-start-0.phtml> (dostęp: 12.01.2017).

⁵ T. Makowski, P. Sapała, *Rękopisy w zbiorach kościelnych*, Warszawa 2014, s. 262-263.

⁶ Za: W. Fudalewski, *Miasto Opatów podług miejscowych źródeł i podań*, Warszawa 1895 (reprint 2006), s. 75.

⁷ *Monumenta Poloniae Paleographica*, ed. S. Krzyżanowski, Kraków 1907, tabl. XXXVIII.

⁸ Wśród testatorów wymieniają scholastyka m.in. J. Szymański i B. Kumor; J. Szymański, *Kanonicy opatowscy w planach polityki ruskiej z przełomu XII i XIII wieku*, „Przegląd Historyczny”, 56 (1965) z. 3, s. 388-396; B. Kumor, *Dzieje Diecezji Krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000, s. 196. Odminną lekcję dokumentu, bez scholastyka, podali m.in. W. Kętrzyński, O. Balzer i T. Lis; W. Kętrzyński, *Biblioteka hr. Raczynskich w Rogalinie*, Lwów (brak roku wyd.), s. 20-21 <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=103755> (dostęp: 10.02.2017); O. Balzer, *Studjum o Kadlubku*, cz. 1, w: *Pisma pośmiertne*, t. I, Lwów 1934, s. 6, przyp. 1; A. Lis, *Najstarsze dokumenty opatowskie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 4 (2012) s. 117-150.

był Marek⁹. *Magister scholae* został wymieniony w opisie uposażenia kanoników sporządzonym w 1471 roku przez Jana Długosza¹⁰. W 1519 roku scholastyk Piotr z Gliwic zbudował murowaną szkołę¹¹, a *rector scholae* został odnotowany w tzw. *Przywileju Opatowskim* z 1519 roku¹². O wysokim poziomie życia intelektualnego w Opatowie świadczy również znaczna liczba pochodzących z tego miasta studentów Akademii Krakowskiej w XV wieku¹³ oraz stypendium przyznane w 1629 roku opatowskim uczniom szkoły kolegiackiej w Tarnowie przez ówczesnego jej prepozyta, Andrzeja Tarło¹⁴.

O zawartości biblioteki w okresie średniowiecza wiadomo niewiele. Kilka zachowanych rękopisów i inkunabułów będących niegdyś własnością kanoników opatowskich pozwala określić zakres tematyczny księgozbioru. Były w nim zarówno dzieła teologiczno-prawnicze, jak i podręczniki¹⁵. Wśród tych ksiąg, znajdujących się obecnie w zbiorach polskich i zagranicznych, na szczególną uwagę zasługuje kodeks *Gesta Polonorum Vincenciani* Wincentego Kadłubka¹⁶. Rękopisy i starodruki z notami proveniencyjnymi kanoników opatowskich znajdują się m.in. w zbiorach Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w pobliskim Sandomierzu¹⁷. Kilka inkunabułów należących do kanoników opatowskich przekazanych zostało przed końcem XV wieku bibliotece klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku¹⁸, w tym jeden będący uprzednio własnością kanonika sandomierskiego¹⁹. XVII-wieczna nota proveniencyjna znajduje się także na inkunabule w zbiorach toruńskiej biblioteki uniwersyteckiej²⁰.

Znaczącą datą w historii opatowskiego zbioru bibliotecznego, a także kolegiaty i miasta, był rok 1502. Podczas najazdu tatarskiego Opatów został zniszczony,

⁹ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913, s. 166.

¹⁰ Jan Długosz, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis*, t. I, Kraków 1864, s. 589-591.

¹¹ A. Bastrzykowski, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, „Kronika Dyecezyi Sandomierskiej”, 42 (1949) nr 1, s. 44.

¹² Treść dokumentu za: Fudalewski, *Miasto Opatów*, s. 100-107.

¹³ F. Kiryk, *Opatów XIII-XVI w. w: Opatów. Materiały z sesji 700-lecia miasta*, Sandomierz 1985, s. 35.

¹⁴ Za: Kumor, *Dzieje Diecezji*, t. 3, s. 260.

¹⁵ E. Potkowski, *Kultura umysłowa Opatowa w późnym średniowieczu*, w: *Opatów. Materiały z sesji 700-lecia miasta*, Sandomierz 1985, s. 42 i n.

¹⁶ Obecnie w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, nr 1318; Potkowski, *Kultura umysłowa Opatowa*, s. 43.

¹⁷ *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu*, t. II. XII-XX wiek, oprac. F. Kiryk, M. Szczerba, Sandomierz 2010, s. 23; T. Moskal, *Książka w kulturze sandomierskiego środowiska kolegiackiego do 1818 roku*, Lublin 2013, s. 125-126.

¹⁸ E. Zielińska, *Kultura intelektualna kanoników regularnych a klasztor w Kraśniku w latach 1469-1563*, Lublin 2000, s. 87, 9, 104-105.

¹⁹ *Taż*, *Kontakty konwentu kanoników regularnych w Kraśniku z jego otoczeniem społecznym*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole-Wrocław 1996, s. 237.

²⁰ *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, oprac. M. Strutyńska, Toruń 1995, s. 131.

a kościoł i jego wyposażenie spalone²¹. Data ta wyznacza nowożytny etap istnienia biblioteki. Jej tworzenie rozpoczęto bardzo szybko – już w 1503 roku królowa Elżbieta przekazała kolegiacie kilka ksiąg liturgicznych²². Po śmierci prałatów i kanoników opatowskich ich książki oddawane były do biblioteki kapitulnej, znajdującej się w kapitulniku²³. O stanie księgozbioru pod koniec XVI wieku informuje W. Fudalewski, zapewne w oparciu o zaginione najstarsze *Statuta ecclesiae collegiatae Oppathoviensis*²⁴:

Kolegiata Opatowska musiała posiadać piękny księgozbiór; już pod rokiem 1589 znajdujemy zapisane dzieła św. Augustyna, Tertuliana, Bazylego-Teophilacti Cypriana. W roku 1601 zbiór ten powiększony zostaje przez Andrzeja z Żarnowa²⁵, który testamentem swoim przekazał swoje książki teologiczne, prawne i o sztukach (de artibus) traktujące²⁶.

²¹ Zapis ten pochodzi z zaginionego rękopisu prawdopodobnie należącego niegdyś do kolegiaty. *Monumenta Poloniae Historica*, t. V, opr. W. Kętrzyński, Lwów 1888, s. 1011-1012.

²² Tamże.

²³ Bastrzykowski, *Kolegiata św. Marcina*, „Kronika Diecezyi Sandomierskiej”, 42 (1949) nr 1, s. 45.

²⁴ *Statuta ecclesiae collegiatae Oppathoviensis* to protokoły z posiedzeń kapituły opatowskiej w postaci 4 ksiąg za lata 1562-1705, 1705-1760, 1763-1823, 1822-1954. Stanowiły część Archiwum Kolegiaty Opatowskiej (dalej: AKO). Dwa pierwsze tomy wymienił W. Fudalewski pod koniec XIX wieku; W. Fudalewski, *Miasto Opatów podług miejscowych źródeł i podań*, Warszawa 1895 (reprint 2006), s. 77. Pełne tytuły czterech tomów podał A. Bastrzykowski, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej”, 36-40 (1943-1947), s. 90. Wypisy z wszystkich czterech tomów cytowali inni autorzy, m.in. Z. Świechowski, *Kolegiata pod wezwaniem św. Marcina w Opatowie*, w: *Pomniki architektury polskiej. z. 1, Kościelec. Opatów*, Warszawa 1954, s. 37-40 oraz J. Szymańska, R. Zdziarska, *W sprawie pierwszego zeszytu „Pomników architektury polskiej”*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 16 (1954) z. 3, s. 365, przyp. 19, s. 377-382. W nowszej publikacji wymienione są trzy pierwsze księgi *Statutów*; W. Gałązka, *Kapituła kolegiacka w Opatowie w latach 1562-1983*, Sandomierz 1997, s. 11. Dziś w zbiorach biblioteki opatowskiej jest tylko księga trzecia za lata: 1763-1823; [AKO Dz. II-a nr 3, 298].

²⁵ Noty proweniencyjne Andrzeja z Żarnowa znajdują się w dwóch woluminach: *Hugo de Sancto Victore de Sacramentis*, apud Georg Hussner, Argentine 1486 [10, Biblioteka Kolegiaty Opatów (dalej BKO) III 3, 42] oraz w kloku intrologatorskim 1) *Ruperti Abbatis Monasterii Tuitiensis Ordini Sancto Benedicti, theologi antiqui, opera duo, ut egregia sane, ita diu desiderata multoque labore perquisita, ac sumptu haud ita modico excusa. In Matthaenum de gloria & honore filij hominis, libri. XIII. De glorificatione Trinitatis & processione spiritus sancti libri. IX. Coloniae. Apud Heredes Arnoldi Birckmanni. 1568. 2) (...) de Victoria Verbi Dei, libri tredecim, Lovanii Excudebat Servatius Saffenus, Expensis Viduae Arnoldi Birckmanni, 1566. 3) (...) De Divinis Officijs libri duoecim, Coloniae Agrippinae Apud Heredes Arnoldi Birckmanni 1566, 4) (...) In Cantica Cantorum de incarnatione domini commentariorum libri 7 a multis seculis in hunc usque diem maxime desiderati multoque labore ac sumptu nunc iterum atque iterum excusi, Coloniae Agrippinae Apud haeredes Arnoldi Birckmanni, 1566. [47, BKO I 15-20, 7]. *Quadragesimale de legibus anime fidei simplicis [et] deuote Magistri Leonardi de Utino*, impressum Cleyn Zan Lugduni 1501 [120, BKO VIII 40, 152]. Andrzej z Żarnowa był kanonikiem opatowskim w latach 1593(?)–1601; Gałązka, *Kapituła kolegiacka* s. 379. Był także notariuszem w Sandomierzu; *Inwentarz rękopisów*, oprac. Kiryk, s. 317, dokument 812.*

²⁶ Fudalewski, *Miasto Opatów*, s. 75.

Z tego samego źródła pochodzą zapewne cytowane przez W. Fudalewskiego informacje o ofiarowaniu przez ks. Floriana Piltowskiego w 1593 r. „mszału wykwinnie oprawnego”, a przez ks. Olszowicza dwóch mszałów²⁷. Być może również ze *Statutów* pochodzą informacje zawarte w notatkach księdza Leona Figarskiego, autora pierwszego kompletnego inwentarza zawartości opatowskiej biblioteki i archiwum:

Akta Kapituły Opatów (Kr 1 a (Dz I, nr 1) w protokole z 1589 r. 16. X (str. 87) podaje – 60 książek które ofiarował x prałat kustosz – (Modrzejewski?-) Mikołaj Zaleski – m.in. dzieła św Augustyna, Cypriana, Bazylego, Teofilakta, Tertuliana, Alfonsa a w r. 1615 wzmianka ogólna). Za rok 1709 (str. 20) mamy spisane 80 dzieł, które ofiarował X. Piotr Basajkiewicz, kustosz kapituły Kolleg. Opat.(...) nb. z tej listy – po sprawdzeniu – okazało się, że pozostało tylko 19, a pozostałych – 61-nie ma!²⁸ [pisownia oryginalna].

Zbiory biblioteczne kościołów opatowskich znalazły się w orbicie zainteresowań Samuela Lindego, który wywoził wyselekcjonowane egzemplarze z bibliotek klasztornych do warszawskiej Biblioteki Publicznej za pozwoleniem i we współpracy ze Stanisławem Potockim, członkiem Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia, a jednocześnie zarządcą dóbr opatowskich²⁹. Linde odwiedził Opatów 27 lipca 1819 roku. Po pozyskaniu wybranych woluminów ze zbiorów bernardyńskich, Linde udał się do kolegiaty, z której biblioteki wybrał 41 ksiąg. W wywiezieniu woluminów przeszkodzili jednak ówczesny proboszcz oraz wikariusz kolegiaty³⁰. Kapituła opatowska otrzymała w tej sprawie list od Stanisława Potockiego. W *Statutach kolegiaty* pod datą 27 kwietnia 1820 roku znajduje się odpowiedź na ów list. Ówczesny dziekan, ks. Walenty Łańcucki, wskazuje w nim na duże znaczenie dla duchowieństwa kolegiaty wybranych przez Lindego ksiąg i prosi o ich pozostawienie w kolegiacie. Zaznacza jednak, iż jeśli kapituła otrzyma takowy „rozkaz rządowy”, to przekaze książki; prosi jednak o wybranie tych, które by „Kollegiacie najmniej potrzebne były”³¹. Poza jednym woluminem wskazanym przez Lindego, dzieła pozostałych autorów wymienionych w jego liście i liście ks. Łańcuckiego znajdują się do dziś w zbiorach kolegiaty. Mimo braku informacji co do tytułów egzemplarzy wybranych przez Lindego oraz ma-

²⁷ Tamże, s. 74. Florian Piltowski był scholastykiem opatowskim i prepozytem kieleckim; W. Gałązka, *Kapituła kolegiacka*, s. 375; B. Kumor, *Dzieje Diecezji Krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 84, 125.

²⁸ Notatki przechowywane są w archiwum kolegiaty. Mikołaj Zaleski był dziekanem kapituły opatowskiej; Gałązka, *Kapituła kolegiacka*, s. 373.

²⁹ Jerzy Michalski, *Samuel Bogumił Linde*, w: Internetowy Polski Słownik Biograficzny (dalej: IPSB) <http://ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/samuel-bogumil-linde> (dostęp: 20.05.2018); R. Kubicki, *Opatów i dobra opatowskie pod panowaniem austriackim (1794-1809)*, „Czasy Nowożytnie”, 22 (2009) s. 163-179.

³⁰ Z biblioteki klasztornej Linde wywiózł 419 woluminów. Wizytę w Opatowie opisał w jednym z listów do Stanisława Potockiego; M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831)*, Wrocław 1958, s. 56-57.

³¹ *Statuta Ecclesiae Collegiatae Opatoviensis ab anno 1763*, s. 460-462 (paginacja wtórna ks. L. Figarskiego) [AKO Dz. II-a nr 3, 298].

jąc świadomość, że biblioteka mogła posiadać kilka dzieł jednego autora, można przypuszczać, że jej zasoby nie zostały uszczuplone w latach 20. XIX wieku.

Biblioteka wzmiankowana jest także w inwentarzach kościelnych. W spisie z 1861 roku pod tytułem *Biblioteka w języku łacińskim* znajduje się 95 ksiąg. Księgi liturgiczne spisane zostały osobno³². Autorem kolejnego spisu (1887 r.), obejmującego tym razem jedynie 49 ksiąg i 9 dokumentów, jest ks. Wł. Fudalewski, który we wstępie pisze:

Zbiór tych książek przekonywa, że kiedyś biblioteka Kolegiaty była dobrze zaopatrzona. Dziś stwierdza się brak opieki i dozoru, gdyż nie ma jednego dzieła w komplecie i cały księgozbiór żadnej nie przedstawia wartości³³.

Ten spis został powtórzony w kolejnym inwentarzu, z 1908 roku; osobno zostały wymienione w nim księgi liturgiczne, a lista dokumentów liczy 18 pozycji³⁴.

Biblioteka została po raz pierwszy skatalogowana w latach 1918-1923. Autorem katalogu był ks. Leon Figarski, związany wówczas z kolegiatą, a w latach 1961-1982 opatowski kanonik honorowy³⁵. Poszczególne egzemplarze zostały zinwentaryzowane w układzie chronologicznym wraz z dokładnym opisem stanu ich zachowania i wymiarami. Numerem inwentarzowym opatrzone zostały grzbiety wszystkich woluminów, wnętrza okładek, pierwsza i ostatnia karta, a w przypadku klocków introligatorskich początek i koniec każdego z nich. Do pracy nad katalogiem ks. Figarski powrócił w 1971 r. Powstał wówczas nowy inwentarz, ułożony tematycznie. Cały księgozbiór został podzielony na 15 działów, z których ostatni zawierał czasopisma. Sporządzony katalog jest wyrazem ogromnej erudycji ks. Figarskiego, który zidentyfikował dużą ilość dzieł znacznie uszkodzonych oraz odczytał i spisał treść wszystkich dokumentów łacińskich. Przy tej okazji wykonana została także wtórna foliacja/paginacja inkunabułów kredką, ołówkiem bądź długopisem. Zmiana numerów katalogowych pociągnęła za sobą przekreślenie poprzednich, opisanie ksiąg na nowo oraz opieczętowanie (*Biblioteka Kolegiaty Opatów* lub *Archiwum Kolegiaty Opatów* z ręcznie wpisanym numerem działu i egzemplarza)³⁶. W żadnym z katalogów nie ma jednak wszystkich ksiąg lub ich wzajemne numery nie zawsze sobie odpowiadają.

Opracowany przez autorkę najnowszy inwentarz sporządzony został celem przygotowania księgozbioru do konserwacji i zasadniczo ułożony według numerów w oparciu o katalog tematyczny ks. L. Figarskiego. Włączone zostały do

³² *Inwentarz Kolegiaty Opatowskiej 1861*, [AKO, dz. IV, nr 5]. Większość tytułów w spisie podana jest ogólnikowo (np. *Opisania pór roku, Kazania z psalmów ułożone*), co powoduje trudności przy próbie identyfikacji poszczególnych woluminów.

³³ *Opis Inwentarza (...) Kościoła Kolegiaty Opatowskiej sporządzony przez Ks. Władysława Fudalewskiego, Kan. Kol. Op. Dziekana Opatowskiego 1887 r.* [AKO, IV, 8].

³⁴ *Инвентарная опись Коллегиатского Костела въ Опатов/Inwentarnaia opis Kolegiackogo-Kostiela w Opatow* [AKO, Dz. IV, 10].

³⁵ Gałązka, *Kapituła kolegiacka*, s. 384.

³⁶ Katalogi sporządzone przez ks. L. Figarskiego i jego odręczne notatki znajdują się w Archiwum Kolegiaty. Część spuścizny księdza, również dotyczącej biblioteki opatowskiej, znajduje się w Warszawie, w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Kardynała Stanisława Wyszyńskiego; Makowski, *Sapała, Rękopisy*, s. 359.

niego wszystkie woluminy wydane przed rokiem 1800 oraz powstałe przed tym rokiem dokumenty i księgi parafialne. Numery katalogowe podane przy wymienionych pozycjach w kwadratowych nawiasach pochodzą kolejno z katalogu z 1918 r. (liczba arabska), z katalogu z 1971 r. (liczba rzymska – numer działu – i arabska – numer porządkowy) oraz spisu z 2008 r. (liczba arabska). Taki układ inwentarza został przyjęty ze względu na zły stan zachowania księgozbioru; przed jego konserwacją niewskazane jest zbytnie ingerowanie w każdy egzemplarz, co byłoby konieczne przy sporządzaniu szczegółowego katalogu tematycznego.

W prezentowanym przeglądzie podane zostały podstawowe informacje na temat zawartości, dat i miejsca wydania poszczególnych ksiąg. Szczególną uwagę zwrócono na techniki ich wykonania, sposoby organizacji tekstu, elementy zdobnicze, oprawy, a także na stan zachowania poszczególnych egzemplarzy.

Rękopisy

Obecnie w zbiorach biblioteki kapitulnej znajduje się pięć rękopisów, włączonych przez ks. Figarskiego do zbiorów Archiwum³⁷. Ze względu na ich unikatowy charakter zostaną omówione bardziej szczegółowo.

Najstarszym z opatowskich rękopisów są *Sermones*³⁸, datowane przez ks. L. Figarskiego na XV wiek. Spisane zostały w języku łacińskim na papierze (15×22 cm). Całość liczy 264 strony (paginację wykonał ks. L. Figarski). Z oprawy zachowała się jedynie przednia okładzina. Na jej wewnętrznej stronie znajduje się *interfolium* ze słabo czytelnym pismem. Rękopis składa się z trzech części, różniących się od siebie wykonaniem. Część pierwsza została spisana tekstem ciągłym czarnym atramentem, natomiast w kolorze czerwonym wykończono małe inicjały, nieliczne floratury i zapisano pojedyncze słowa lub zdania. Pismo ma swobodny, ozdobny dukt. Tekst drugiej części (*Liber sententiarum scriptorum?*) został spisany brązowym atramentem na 20 kartach i podzielony na dwie szpalty z widocznymi ramkami. Tekst składa się z regularnych, drobnych liter. Inicjały wykonano czerwonym atramentem; podobnie wyróżnione zostały niektóre zdania. Ostatnie karty to tekst spisany ciemnobrunatnym atramentem również w dwóch szpaltach, ale z większymi, podmalowanymi kolorem niebieskim inicjałami. W piśmie widoczna jest ta sama swoboda, która charakteryzowała część pierwszą, ale tu wykonane zostało inną ręką. Brak nagłówka w tej części pozwala wnioskować o braku kilku (?) kart. Na papierze wszystkich części rękopisu widoczne są ślady sita drukarskiego oraz dwa filigrany. Jeden z nich to dwa skrzyżowane ze sobą klucze z kolistymi otworami w górnej części połączonymi pętelką. Taki znak wodny znany jest z rękopisów z 2. połowy XIV w.³⁹; w zbiorach pol-

³⁷ Z katalogu księdza L. Figarskiego z 1971 roku pochodzi informacja o jeszcze jednym, już wówczas zaginionym, rękopisie: *Regula S. Benedicti Abbatis Monach(?).. a. Martini Kwiatkowicz descripta (in Monte Calvo S. Crucis)* z 1650 r. [BKO XIV/C, 5].

³⁸ Tytuł za L. Figarskim (dalej: LF) *Sermones.. et alia(?) Kazania adwentowe i o Matce B.* [AKO XIV/C, 4; 300]. Numeracja nadana rękopisom w latach 1918-1923 została utrzymana w 1971 r., przy dodaniu jedynie numeru działu (XIV/C).

³⁹ <http://www.wzma.at/loadWmark.php?IDwmarks=14546> (dostęp: 12.05.2018).

szych występuje m.in. w rękopisie krakowskiej księgi ławniczej z 1373 roku⁴⁰. Drugi filigran ma postać dwóch kół połączonych linią. Ten wariant także znany jest z rękopisów datowanych na 2. połowę XIV w.⁴¹, również krakowskich⁴². W woluminie brakuje strony tytułowej oraz ostatnich kart. Jego stan zachowania jest bardzo zły – rękopis jest zawilgocony i zagrzybiony, a karty silnie uszkodzone na brzegach.

Kolejny rękopis składa się z kilku tytułów; pierwszy nie został rozpoznany. W dalszej części znajdują się *Sermones Peregryna* z Opola⁴³, dominikanina żyjącego na przełomie XIII i XIV wieku, przeora i prowincjała oraz inkwizytora papieskiego⁴⁴. Kazania spisane zostały między 1297 a 1304 rokiem; ich wysoki poziom przyczynił się do tego, że były jednymi z najczęściej kopiowanych w średniowiecznej Europie⁴⁵. Opatowski egzemplarz kazań został spisany w XVI wieku. Ma wymiary: 21×29 cm i liczy 150 kart. Na stronie 193 rozpoczynają się *Sermones de sanctis*, spisane na papierze; na stronie 265 *Sermones Peregrini De Tempore* (tu od czwartej niedzieli adwentu) spisane na pergaminie. Tekst całości spisano brązowym atramentem w dwóch szpaltach (zachowane są ramki). W kodeksie nieliczne inicjały uncjalne oraz część liter wykonane zostały kolorem czerwonym; na części kart znajdują się poprawki (?) naniesione czarnym atramentem i glosy marginalne. Poszczególne linijki tekstu *Sermones Peregrini De Tempore* oddzielone zostały rubrykami. Praca nad dekoracją rękopisu nie została ukończona – na części stron nie ma barwnych inicjałów, a jedynie ich kontur lub pozostawione miejsca z dopisanym reprezentantem. Kilka pergaminowych kart nosi ślady napraw (szycia), wykonanych przed pokryciem ich pismem. Między kartami woluminu znajdują się luźne oraz wszyte papierowe karty zapisane w języku łacińskim. Foliacja została wykonana przez L. Figarskiego. Przednia okładzina rękopisu nie zachowała się, a z tylnej pozostała jedynie połowa deski. Brak również początkowych i końcowych kart, które zostały odcięte.

Interesującym rękopisem jest *Historiae Polonicae liber XII* Jana Długosza⁴⁶, datowanym niepewnie przez L. Figarskiego na XV wiek. Wolumin opatowski ma bogato dekorowaną pierwszą kartę – tytuł oraz nazwisko autora, wykonane kolorem czerwonym, zostały ujęte w ramkę otoczoną floraturą i zwieńczoną chrysto-

⁴⁰ F. Piekosiński, Średniowieczne znaki wodne *zebrane z rękopisów przechowywanych w Archiwach i Bibliotekach polskich głównie krakowskich: wiek XIV*, Kraków 1893, tab. 50:481, s. 24.

⁴¹ <http://www.wzma.at/bildbrowser.php?id=104002001001001&motif=Geometrische%20Figuren%20/%20zwei%20Elemente%20/%20Kreis%20-%20Kreis%20/%20ohne%20Beizeichen%20/%20Kreis%20ohne%20Inhalt> (dostęp: 1205.2018).

⁴² Piekosiński, *Średniowieczne znaki*, tab. 67:687-691, s. 29.

⁴³ 1) *Sermones Peregrini de Sanctis*. 2) *Sermones Peregrini de Tempore*, 1567-1571 AKO [XIV/C, 3; 301].

⁴⁴ *Peregryn z Opola. Kazania de tempore i de sanctis*, red. J. Wolny, Kraków 2001, s. 30-33; K. Panuś, *Wielcy mówcy kościoła w Polsce*, Kraków, 2005, s. 11-18; M. Kielbus, *Między retoryką a wyobraźnią. Kazania Peregryna z Opola*, w: *Fundamenty średniowiecznej Europy*, red. Ż. Sztyle, D. Zagórski, A. Radziwiński, R. Biskup, Pelplin 2013, s. 355-366.

⁴⁵ K. Panuś, *Kaznodziejstwo w Polsce: od średniowiecza do baroku*, Kraków 2001, s. 60-67.

⁴⁶ *Tomus III Ioannis Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Liber XII ab Anno Domini 1435* [rękopis nr 2, BKO X, 1; 302].

gramem zamkniętym w kwiatowej dekoracji. Zdobienia wypełniono czerwienią i jasną zielenią. W dolnej części ramki znajduje się dość dobrze zachowana nota o właścicielu rękopisu⁴⁷. Tekst manuskryptu spisany został ozdobnym pismem w kolorze czarnym, czerwonym zaś wykonano tytuły kolejnych rozdziałów oraz proste inicjały obrysowane czarnym konturem. Dodatkowo każda karta *recto* posiada reklamant. Foliację wykonał ks. Figarski. Stan woluminu jest bardzo dobry. Zaproponowane przez ks. Figarskiego datowanie egzemplarza na XV wiek wydaje się błędne – dukt pisma we wnętrzu jest zdecydowanie nowożytny, choć na karcie tytułowej nawiązuje ono do czcionki gotyckiej. Być może wolumin ten należy włączyć do nurtu licznie powstających do początku XVIII wieku rękopiśmiennych kopii dzieł Długosza⁴⁸.

Najmłodszym rękopisem w zbiorach opatowskich jest *Traktat teologiczny o Bogu w Trójcy Świętej Jedynym* nieznanego autora z lat 1735-1736⁴⁹. Wolumin nie ma oprawy; papierowe karty o wymiarach 19,5×16,5 cm zostały zszyte i zapisane brunatnym atramentem w języku łacińskim. Egzemplarz liczy 460 stron; zachowany jest w dobrym stanie.

W spisie rękopisów ks. Figarskiego znajduje się jeszcze jedna pozycja. Rękopis oznaczony numerem 1 to *Vita gloriosissimae matris Annae* Petrusa Dorlandusa⁵⁰ – 20 stron łacińskiego tekstu włączonych do inkunabułu – *Vita Christi* Ludolfa z Saksonii⁵¹. Dorlandus był flamandzkim kartuzem i autorem dwóch żywotów świętej Anny, których treść została zaczerpnięta ze *Złotej Legendy*. Popularność i szeroki obieg prac Dorlandusa zapewniony był dzięki publikowaniu w lokalnych językach. Tytuł znajdujący się w zbiorach opatowskich został przetłumaczony na

⁴⁷ *Possessor X. ADuchnowskij Kan(onicus)...Inflan(tis?) Proboscz Polaniecki 1736*. Chodzi zapewne o Antoniego Duchnowskiego, wymienionego w XIX-wiecznym opisie Połańca autorstwa ks. Piotra Choroszyńskiego; *Parafia św. Marcina w Połańcu*, <http://parafiaswmarcina.w.interia.pl/chorosz.htm> (dostęp: 10.02.2017).

⁴⁸ P. Dymmel, *Z dziejów kodykologii w Polsce. Dziewiętnastowieczne badania nad rękopisami „Roczników” Jana Długosza*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi. Wyniki i perspektywy*, Warszawa 1992, s. 5-6. Autograf i kilka rękopisów *Roczników* Długosza skopiowanych do XVII w. zostało zdigitalizowanych przez Bibliotekę Narodową; <https://długosz.polona.pl/pl/roczniki/> (dostęp: 05.01.2017).

⁴⁹ *Tractatus Theologicus de Deo Uno in Essentia Trino in Personis per scholastici disputationis propoertus (...)*, [XIV/C, 6; VI 51, 303].

⁵⁰ *Vita gloriosissimae matris Annae christiparae Virginis Mariae genitricis ab Ascensio in compendium redacta ex historia suavissima eiusdem matris Annae: ab religiosissimo viro F. Petro. Dorlando ordinis Carthusiensis in Zelem Theutonicae prius edita*, [Dz. XIV/C, nr 1]. Ks. L. Figarski określił czas powstania rękopisu na XVI w.

⁵¹ *Vita Christi Domini Servatoris Nostri, a R.P Ludolpho Saxone, Carthusiano, ante 250 annos ex sacris Euangeliis, veterumque patrum sententiis contexta, atque ita disposita: nihil ut eorum quae tum ad Historiae tum ad Homiliarum totius anni rationem spectant desse quidquam possit Opus ut vere pium ac eruditum ita singulis Christiae pietatis alumnis plurimum et solatii et utilitatis allaturum*, Angelus Britannicus, Brixiae 1495, 4° [26, BKO I 43, 278]. O Ludolfie z Saksonii pisał ostatnio: P. Pawłowski, *Ludolf z Saksonii I jego „Vita Christi” w edycji z 1495 r., ze zbiorów Biblioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie: część B*, „Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1-2 (2011) s. 54-63.

łacinę w 1501 roku i wydrukowany po raz pierwszy w 1502 roku w Paryżu razem z *Vita Christi* Ludolfa z Saksonii⁵².

Inkunabuły

W księgozbiornie opatowskim znajduje się 26 woluminów inkunabułów⁵³, zawierających 31 tytułów. Ponadto jeden inkunabuł został oprawiony razem ze starodrukiem. W przypadku 24 tytułów zachowane są kolofony; 8 z nich można z pewnością uznać za druki XV-wieczne.

Jednym z najcenniejszych egzemplarzy jest *Biblia*⁵⁴, wydrukowana na papierze czerpanym. Dwuszpaltowy druk, typowy dla ksiąg liturgicznych⁵⁵, ozdobiony został ręcznie malowanymi inicjałami (niektóre z floraturą) w kolorach czerwonym lub niebieskim, bądź też w obydwu jednocześnie. Kolorem czerwonym rubrykowana została również część pierwszych liter tekstu. Składki zostały ujęte w pergaminowy rękopis gotycki. Wolumin nie ma kart początkowych i końcowych, mocno zdefektowana jest również oprawa. Zarówno z przedniej jak i tylnej ocalały jedynie części desek; na przedniej zachował się fragment skórzanej, wyciskanej na ślepo oprawy z okuciem. Pomimo ogólnych uszkodzeń stan zachowanych kart oraz kolorystyki ręcznie malowanych elementów można określić jako bardzo dobry. Ogólne cechy woluminu pozwalają datować go na koniec XV wieku, a wykonana drukiem foliacja, wprowadzona do użytku w latach 70. tegoż stulecia⁵⁶ pozwala wyznaczyć datę *post quem* powstania opatowskiego egzemplarza Biblii.

Równie cennym egzemplarzem jest dwutomowe wydanie *Pantheologii* Raineriusa z Pizy⁵⁷, dominikanina zmarłego w 1348 roku⁵⁸. *Pantheologia* uważana jest za pierwszy słownik teologiczny, cieszyła się dużą popularnością w późnym średniowieczu⁵⁹. Egzemplarze opatowskie to drugie wydanie tego tytułu, który

⁵² V. Nixon, *Mary's Mother. Saint Anne in Late Medieval Europe*, Pennsylvania 2004, s. 171-172, przyp. 28; M. A. Anderson, *Symbols of Saints: Theology, ritual, and kinship in music for John the Baptist and St. Anne (1175-1563)*, Chicago, Illinois 2008, s. 340.

⁵³ Do inkunabułów nie zostały włączone dwa woluminy z dziełami Cycerona, wydane w 1500 r. por. przyp. 89. Mimo ogólnie przyjętej granicy między inkunabułami i starodrukami, czyli rokiem 1500 włącznie (por. H. Szwejkowska, *Książka drukowana XV-XVIII w.*, Wrocław-Warszawa 1987, s. 61) użyta czcionka, a także ogólne cechy woluminów pozwoliły na włączenie ich do grupy starodruków.

⁵⁴ *Biblia*, XV w., 2° [58, BKO I 1, 1],\.

⁵⁵ Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 60.

⁵⁶ Tamże, s. 66.

⁵⁷ Jacobus Rainerus *Pantheologia sive Summa universae theologiae*, pars I, II, apud Günter Zainer, Augsburg 1474, 2° [1,II,26]. Egzemplarz zidentyfikowany na podstawie: <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00043998&pimage=00001&v=100&nav=&l=en> (dostęp: 12.01.2017).

⁵⁸ V. Tenge-Wolf, *Rainer Giordani v. Pisa*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche* (dalej: *LThK*), b. 8, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1999, kol. 817.

⁵⁹ I. Wysokiński, *Panteologia*, w: *Encyklopedia katolicka* (dalej: *EK*), t. 16, Lublin 2012, kol. 1184.

tylko w XV wieku wydano sześciokrotnie⁶⁰. Część pierwsza nie ma oprawy; brak też kart początkowych i końcowych. Część zachowanych kart ma obcięte brzegi. Egzemplarz został wykonany na papierze czerpanym. Dwuzpaltowy druk zdobią inicjały uncjalne w kolorze czerwonym i czerwono-czarnym. Na kartach *folio* umieszczone zostały tytuły rozdziałów; tu także znajduje się wtórna foliacja wykonana przez ks. Figarskiego. Znacznie bogatsza jest dekoracja drugiego tomu *Pantheologii*, rozpoczynającego się inicjałem uncjalnym zamkniętym w prostokątnej ramce, zdobionym złotem oraz floraturą. Bardziej urozmaicona jest także kolorystyka pozostałych inicjałów: oprócz najczęściej stosowanego koloru czerwonego pojawia się także żółty i zielony. Egzemplarz nosi ślady napraw – część kart została podklejona paskami pergaminowych rękopisów. Z oprawy zachowała się jedynie tylna okładzina; ślepo tłoczona skóra jest mocno uszkodzona.

Nurt teologiczno-ascetyczny w filozofii średniowiecznej reprezentował kanonik regularny, Hugon od św. Wiktora, stojący na czele paryskiej szkoły wiktorynów, przeor tamtejszego zgromadzenia⁶¹. W zbiorach opatowskich znajduje się jedno z jego licznych dzieł, *De Sacramentis*⁶², należące do księgozbioru Andrzeja z Żarnowa⁶³. Wolumin zachowany jest w bardzo dobrym stanie. Tekst nie posiada zdobień. Uszkodzona jest jedynie oprawa – brak części tłoczony na ślepo skóry pokrywającej deski.

Ze słynnej bazylejskiej oficyny Mikołaja Kesslera pochodzi egzemplarz *Moralii* Grzegorza I⁶⁴. Stan woluminu jest dobry; brakuje mu jedynie przedniej okładziny, a karty przy grzbiecie są uszkodzone. Praca nad nim nie została ukończona, o czym świadczą wydrukowane w miejscach inicjałów reprezentanty.

Zastosowanie w szkole opatowskiej mógł mieć również popularny podręcznik teologii moralnej i prawa kanonicznego, tzw. *Summa angelica* franciszkanina Angelusa de Clavasio⁶⁵. Jest to najstarsze zachowane wydanie tego dzieła; wydrukowane zostało w weneckiej oficynie Mikołaja de Francofordia⁶⁶. Inicjały w tekście zostały wykonane w kolorach: czerwonym i niebieskim, a wielkie litery w niektórych zdaniach podkolorowane na czerwono. Na końcu egzemplarza znajduje się *tabula rubricarum*, w której również inicjały zostały wyróżnione kolorami. Wolumin opatowski nie jest kompletny – brakuje w nim początkowych kart,

⁶⁰D.E. Rhodes, *Notes on the Bibliography of Rainerius de Pisis*, "The British Library Journal", Vol. 22, 2 (1996), s. 238-241.

⁶¹R. Berndt, *Hugo v. St-Viktor*, LThK, b. 5, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1996, kol. 311-312; G. d'Onofrio, *Historia teologii, cz. II. Epoka średniowieczna*, Kraków 2005, s. 200-203.

⁶²*Hugo de sancto Victore de Sacramentis*, apud Georg Hussner, Argentine 1485, 4° [10, BKO III 3, 42].

⁶³Por. przyp. 24.

⁶⁴*Moralia Sancti Gregorii*, In officina Nicolai Keslers Basileiæ. 1496, 4° [24, III 4, 43].

⁶⁵Angelus de Clavasio *Summa angelica de casibus conscientiae*, Nicolaus Franckfort, Venetijs 1487, 4° [14, III 9, 47].

⁶⁶J.M. Marszalska, *Biblioteka Opatwa Cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia*, Tarnów 2007, s. 111.

oprawa jest uszkodzona (zachowały się klamry). Mimo to jego stan zachowania można określić jako bardzo dobry.

W zbiorach kolegiaty znajduje się także egzemplarz *Textus Sententiarum* Piotra Lombarda⁶⁷, wybitnego dwunastowiecznego teologa, autora komentarzy biblijnych⁶⁸. *Textus Sententiarum* był od XII wieku podstawowym podręcznikiem teologii na uniwersytecie paryskim, rozpowszechnionym później na całą Europę i często komentowanym⁶⁹. Wolumin opatowski wydany został w oficynie Mikołaja Kesslera. Oprawę stanowi deska obciągnięta skórą. Grzbiet został wzmocniony kartą pergaminowego rękopisu z czerwonymi i niebieskimi inicjałami oraz dwubarwnym tekstem zamkniętym w rubrykach i liniałach. Egzemplarz nosi ślady użytkowania: ma mnóstwo gloss, ponadto zapisana jest niemal cała wolna powierzchnia kart początkowych i końcowych. W tekście brak jest inicjałów; pozostawiono na nie puste miejsce, a gdzieś dopisany został reprezentant.

Wśród inkunabułów opatowskich dużą część stanowią dzieła o tematyce kaznodziejskiej. Zalicza się do nich sześciotomowe wydanie kazań Petrusa de Palude, prawnika i teologa żyjącego na przełomie XIII i XIV wieku⁷⁰. Egzemplarze z biblioteki opatowskiej wydrukowane zostały w Strasburgu w latach 1483-1497⁷¹; w kolofonie tylko jednego tomu odnotowane zostało nazwisko wydawcy – Marcina Flacha, którego oficyna specjalizowała się w wydawaniu dzieł z zakresu teologii praktycznej⁷². Woluminy z kazaniem mają dwuszpaltowy druk i proste, barwne inicjały. Wszystkie zostały wzmocnione kartami rękopisów pergaminowych. Do papierowej, (a więc zapewne wtórnej) oprawy jednego z tomów zostały wykorzystane ręcznie zapisane karty oraz karta średniowiecznego pergaminowego rękopisu pokryta tekstem i zapisem nutowym. W innym tomie grzbiet został wzmocniony pergaminowym rękopisem w języku hebrajskim. Na przedniej desce oprawy *verte* ostatniego tomu *Sermones* znajduje się wklejka z tekstem w języku łacińskim.

⁶⁷ Petrus Lombardus *Textus Sententiarum* : *Cum conclusionibus magistri Henrici Gorichem et concordantiis Bible ac Canonum: necnon in principio singularum distinctionum utilimis summariis: diligentissime iam primum appositis. Item errores quidam Parisius revocati: et articuli in quibus Magister communiter non tenetur. Item registrum totius libri*, Basileae 1498, 4° [30, BKO VII 6, 112].

⁶⁸ S.F. Brown, *Petrus Lombardus*, LThK, b. 8, kol. 128-129. Onofrio, *Epoka średniowieczna*, s. 206.

⁶⁹ Onofrio, *Epoka średniowieczna*, s. 206-208, 330-331, 340.

⁷⁰ V. Tenge-Wolf, *Petrus de Palude*, LThK, b. 8, kol. 134.

⁷¹ Petrus de Palude, *Sermones thesauri novi de tempore* Argentine 1483, 4° [5, VIII 2, 120]; *Sermones thesauri novi de Sanctis*, Argentine 1485, 4° [6, BKO VIII 3, 121]; *Sermones Thesauri novi de tempore* Argentine 1486, 4° [13, BKO VIII 4, 122]; (LF) *Sermones Thesauri Novi*, kon. XV w., 4° [9, BKO VIII 6, 123]; *Sermones Thesauri Novi de tempore*, Argentine 1497, 4° [9, VIII 7, 124]; *Sermones Thesauri novi de Sanctis*, Martinus Flach, Strasburg 1489, 4° [8, BKO VIII 8, 125].

⁷² *Sermones Thesauri Novi de tempore*, Argentine 1497 [9, BKO VIII 7, 124], 4°; J.M. Marszalska, *Katalog inkunabułów Biblioteki Opactwa OO. Cystersów w Szczyrzycu*, Tyniec 2002, s. 24.

Do wyjątkowych woluminów biblioteki kapitulnej pod względem zdobniczym zaliczyć należy *Sermones* Jordanusa z Quedlinburga⁷³. Właściwy tekst rozpoczyna kunsztownie wykonany inicjał zdobiony płatkowym złotem. Pozostałe inicjały wykonane zostały w kolorach czerwonym i niebieskim, podobnie jak rubrykacje. Na wnętrzu tylnej okładziny egzemplarza znajduje się nota proveniencyjna⁷⁴ oraz lista tytułów książek. Mimo braku kilku początkowych kart stan egzemplarza można uznać za bardzo dobry.

Do kolegiaty opatowskiej dotarła również literatura inkwizycyjna. W księgozbiornie znajdują się dwa, bodaj najsłynniejsze dzieła o tej tematyce: *Malleus Maleficarum*⁷⁵ oraz *Fortalitium fidei*⁷⁶. Pierwsze z nich zdobione jest inicjałami oraz rubrykacją w kolorze czerwonym. Dzieło zawiera dużą ilość glos marginalnych; na kartach *recto* znajdują się także numery składek. Wolumin jest w bardzo dobrym stanie.

Fortalitium fidei wydane zostało w słynnej norymberskiej oficynie wydawniczej Antoniego Kobergera⁷⁷. Również ten wolumin został opatrzony glosami marginalnymi. Stan zachowanych kart (przy braku kilku początkowych) można uznać jako bardzo dobry. Między związami grzbietu zachowany jest fragment późnośredniowiecznego rękopisu pergaminowego. W złym stanie jest natomiast oprawa, bardzo skromna, wykonana z gładkiej skóry naciągniętej na deski.

W zbiorach opatowskich znajduje się też literatura prawnicza, dotycząca prawa kanonicznego i świeckiego. Dla tego pierwszego istotne było uformowanie się pod koniec XVI wieku pojęcia *Corpus iuris canonici*, pod którym kryły się prace pięciu autorów zajmujących się porządkiem i rozwojem prawa kanonicznego⁷⁸. Jednym z nich był żyjący w XII wieku Gracjan, prawdopodobnie należący do zakonu kamedułów, nauczyciel prawa kanonicznego. Jego dziełem jest *Decretum*, spisane ok. 1140 roku i uznawane za najważniejszą próbę kompilacji i uzgodnienia tegoż prawa⁷⁹. Opatowskie wydanie tego tytułu jest niezwykle

---

⁷³ *Opus postillarum et sermonum de tempore de evangeliiis dominicalibus compilatum a fratre Jordano de Quedlinburg lectore Magdeburgensi ordinis fratrum heremitarum beati Augustini*, Argentinae 1483, 4° [36, BKO VIII 1, 119].

⁷⁴ *Iste liber pro ecclesia sancti Martini in Oppathov per honorabilem dominum Stanislaum, textor ecclesie (...) perpetuum est legatus et datus oretur pro animam illis.*

⁷⁵ Klocek introligatorski złożony z dwóch tytułów: 1) Heinrich Kramer, James Sprenger, Henricus Insistor, *Malleus maleficarum*, Drach, Speyer 1490, 4° (egzemplarz zidentyfikowany na podst. <http://diglib.hab.de/inkunabeln/151-quod-2f-1/start.htm>) (dostęp: 17.02.2017). 2) *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure: [1-2]. Daran Johannes: Processus iudiciarius. - Tractatus praesumptionum. - Dominicus: Summa notarii. - Tractatus notariatus. - [Ordo iudiciarius]...abbreviaturas in utroque iure sive processus iuris*, Argentinae 1490, 4° [15, 16; BKO III 33, VII 5; 61].

⁷⁶ Alphonsus de Spina, *Fortalitium fidei contra iudeos, sarracenos et alios christianae fidei inimicos*, Nurembergk Impensis Anthonij Koberger, 1485, 4° [11, BKO II 3, 28].

⁷⁷ Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 34.

⁷⁸ P. Hempterek, W. Góralski, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. 1, cz. 1, Lublin, 1995, s. 76-77.

⁷⁹ Tamże, s. 77-88.

pięknym woluminem⁸⁰. Strony zostały zaprojektowane z zastosowaniem *modus modernus*, czyli tekst główny znajdował się pośrodku, a komentarze do niego drukowano mniejszą czcionką i umieszczano dokoła⁸¹. Na każdej stronie znajduje się duża ilość inicjałów w kolorach: czerwonym i niebieskim. Wolumin nie jest kompletny – zaczyna się od karty 43 (oryginalna foliacja wykonana została kolorem czerwonym), a pierwsze zachowane karty są uszkodzone. Ma natomiast zakończenie, w tym kolofon oraz sygnet drukarski bazylejskiej oficyny Michała Wenslera. Częściowo zachowała się oprawa kodeksu; brak jest tylnej okładziny, a z przedniej pozostał jedynie fragment deski z resztkami tłoczonej na ślepo skóry. Zachowany na niej fragment dekoracji w postaci bordiury oraz dwa narożne okucia pozwalają domyślać się oprawy w typie renesansowym⁸².

Kolejnym autorem z grupy *Corpus iuris canonici* jest Grzegorz IX, autor spisanych w 1234 roku *Decretales*. Była to oficjalna, papieska kontynuacja dzieła Gracjana – sporządzenie nowych zbiorów obejmujących prawo powszechne oraz zebranie w nim wszystkich norm prawa kanonicznego znajdujących się poza *Decretum Gratiani*⁸³. Opatowski egzemplarz *Dekretalów*⁸⁴ również został wydrukowany w oficynie Antoniego Kobergera. Tekst ułożono, podobnie jak w przypadku *Decretum* Gracjana, z zastosowaniem *modus modernus*. Oprawę stanowią deski obciążone tłoczoną na ślepo skórą. To kolejna oprawa w typie renesansowym – w jej centralnej części znajduje się mosiężny, ozdobny guz w prostokątnym zwierciadle otoczonym roślinną bordiurą. Zachowały się też dwa guzy narożne i części klamer. Na wnętrzu przedniej okładziny naklejony został rękopiśmienny spis ksiąg, którego kontynuacja znajduje się na luźnej karcie poprzedzającej tekst drukowany (*tituli primū libri* oraz *Liber fabrinj*).

Do tytułów związanych z prawem cywilnym zalicza się *Codex Domini Iustiniani*⁸⁵. Treść podzielona jest na 12 rozdziałów zawierających ponad 4.600 cesarskich konstytucji od Hadriana po Justyniana⁸⁶. Wolumin ten również został wydrukowany w oficynie Kobergera. Karty są foliowane, a układ ich treści został zakomponowany z zastosowaniem *modus modernus*, przy czym tekstowi pośrodku stron towarzyszyły w kilku miejscach drzeworyty. W kolorze czerwonym wydrukowane zostały nagłówki oraz inicjały rozpoczynające poszczególne akapity. W miejscu kilku inicjałów uncjalnych znajdują się reprezentanty.

Kolejnym woluminem pochodzącym z oficyny Kobergera jest słownik ułatwiający rozwiązywanie skrótów prawniczych⁸⁷. O jego popularności świadczy

⁸⁰ *Decretum Gratiani cum apparatu Bartholomaei Brixiensis*, Michael Wensler, Basileae 1482, 2 [BKO VII 1, 108].

⁸¹ Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 60.

⁸² Marszalska, *Katalog inkunabulów*, s. 33.

⁸³ Hemperek, Góralski, *Komentarz do kodeksu*, s. 77, 96-103.

⁸⁴ *Gregorii Papae IX Decretales cum summarijs suis et textuum diuisionibus ac etiam rubricarum continuationibus* per Antoniū Koberger, Nuremberga, 1493, 2 [20, BKO VII 3, 110].

⁸⁵ *Codex Domini Iustiniani...*, Anthonij. Koberger, Nuremberga 1488, 4 [37, BKO VII 4, 111].

⁸⁶ Marszalska, *Biblioteka Opactwa Cystersów*, s. 208.

⁸⁷ Klocek introligatorski. 1) *Francisci Marii Grapaldi: poetae Laureati: De partibus Aedium libri (...)* Impressores Octavianū Salad ū & Franciscū Ugoletū, Parmae 1516, 4; 2) *Vocabularius*

20 edycji już w XV wieku⁸⁸. W złym stanie jest oprawa – z przedniej okładziny zachowała się tylko część przy grzbiecie. Na jej wnętrzu naklejona została papierowa karta z łacińskim tekstem dotyczącym rodziny Odrowążów.

Dużą popularnością cieszyło się również inne dzieło o zbliżonej tematyce, *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure*. Było to kompendium o źródłach prawa rzymskiego i kanonicznego oraz ułatwiające rozwiązywanie skrótów prawnych. Jego treść kształtowała się prawdopodobnie od XIV wieku. Po raz pierwszy kompendium ukazało się drukiem w 1474 roku, a do końca XV stulecia miało już 29 wydań. Autorstwo dzieła było przez długi czas dyskusyjne; prawdopodobnie jest to dzieło kilku autorów⁸⁹. Opatowska edycja to część klocka introligatorskiego; tytuł wydany został w 1490 roku w niewymienionej z nazwy oficynie strasburskiej⁹⁰.

Spośród wybitnych autorów późnośredniowiecznych, których dzieła znajdują się wśród inkunabułów opatowskich, warto wymienić m.in. Juana Torquemadę. Był to kardynał z zakonu dominikanów, z wykształcenia teolog i jurysta, teolog papieski, jeden z dwóch najwybitniejszych XV-wiecznych pisarzy teologiczno-politycznych⁹¹. W zbiorach kolegiaty znajdują się jego *Glosa psalterij*⁹² – egzemplarz w drewnianej oprawie, z częściowo zachowaną kłamrą, zdobiony czerwonymi inicjałami uncjalnymi i opatrzony licznymi glosami.

Znakomitym XV-wiecznym znawcą dzieł św. Tomasza z Akwinu był Piotr z Bergamo, profesor teologii uniwersytetu bolońskiego. Opracował on twórczość św. Tomasza w systematycznym i metodycznym układzie przy zastosowaniu popularnej wśród późnośredniowiecznych scholastyków formy tablicy (*tabula*). Dzięki temu publikacja ta, zwana zwyczajowo *tabula aurea*, cieszyła się dużą popularnością od pierwszej edycji w 1475 roku⁹³. Dzieło to, wydane przez bazylijską oficynę Mikołaja Keslera, również znajduje się w zbiorach opatowskich⁹⁴. Praca nad inicjałami nie została ukończona, a wolumin ma uszkodzoną przednią okładzinę i pierwszą kartę. Mimo to jego stan można uznać za bardzo dobry.

W zbiorach opatowskich znajduje się także pierwsze wydanie *Expositio in Psalterium* kartuza Ludolfa z Saksonii współoprawne z *Psalmami pokutnymi*

---

utriusque iuris, Nuremberge per Anthoniū Koberger, 1496, 4 [28/29, BKO XI 41/XIII 5, 238].

⁸⁸ J. Pirożyński, *Johannes Gutenberg i początki ery druku*, Warszawa 2002, s. 150.

⁸⁹ J. Sawicki, *Zabytek prawniczej literatury popularnej i paleografii w Polsce w XV wieku*, „Przegląd Historyczny”, 41 (1950) s. 203-206.

⁹⁰ Współoprawny razem z *Malleus malleficarum*; por. przyp. 73. *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure* : [1-2]. Daran: *Johannes* : *Processus iudiciarius*. - *Tractatus praesumptionum*. - *Dominicus* : *Summa notarii*. - *Tractatus notariatus*. - [*Ordo iudiciarius*]...*abbreviaturas in utroque iure sive processus iuris*, Argentine 1490, 4 [15, 16; BKO III 33, VII 5; 61].

⁹¹ G. d’Onofrio, *Historia teologii*, t. III, *Epoka Odrodzenia*, Kraków 2008, s. 132-135.

⁹² *Glosa psalterij Johannis de Turrecremata*, Argentinae 1495, 4 [BKO I 12, 4].

⁹³ Onofrio, *Historia teologii*, t. III, *Epoka Odrodzenia*, s. 102.

⁹⁴ Petrus de Bergamo, *Tabula omnium operum Divini doctoris sancti Thome Aquinatis*, Basilee per Nicolaum Kesler, 1495, 4 [25, BKO II 13, 34].

Franciszka Petrarki⁹⁵ oraz komentarze do pism Arystotelesa autorstwa wybitnego tomisty, Jana Versora⁹⁶.

Zwiastunem nowej epoki był podręcznik humanistycznej retoryki, czyli popularna na przełomie XV i XVI stulecia *Margarita poetica*. Jej treść stanowią *florilegia* oraz modelowe fragmenty tekstów łacińskich połączone z humanistyczną elokwencją autora, doktora obojga praw, Albrechta von Eyb. O dużej popularności tytułu świadczy przynajmniej 13 wydań między 1475 rokiem – pierwszą edycją – a 1503 rokiem⁹⁷. Egzemplarz opatowski⁹⁸ zachowany jest w bardzo dobrym stanie, choć puste miejsce na inicjały pozwalają wnioskować o nieukończeniu prac nad nim. Oprawie, w typie renesansowym, brak klamer, a skóra jest częściowo uszkodzona. Powierzchnię oprawy zdobi ślepy, geometryczno-roślinny wyścisk. Niezwykle ozdobne są guzy w narożach, z ażurowymi wycięciami wzdłuż ząbkowanych krawędzi.

Druki XVI-wieczne

Zbiór druków XVI-wiecznych stanowi 101 woluminów, z których większość zachowana jest w bardzo dobrym stanie. Poza wydawnictwami typowymi dla bibliotek przykościelnych (teologicznymi, homiletycznymi, mszałami etc.) liczone są dzieła wybitnych autorów starożytnych, ojców Kościoła oraz humanistów. Znaczna część druków XVI-wiecznych tłoczona była w najbardziej znanych oficynach renesansowych.

Wśród dzieł autorów starożytnych znajdują się m.in. cztery współoprawne dzieła Arystotelesa⁹⁹. Wydanie to, w tłumaczeniu francuskiego humanisty Joachima Périona, wpisało się w nurt ożywionej dyskusji dotyczącej translatorstwa dzieł starożytnych¹⁰⁰. Egzemplarz opatowski ma skózaną oprawę, karta pierwszego tytułu jest uszkodzona. Wolumin wydany został w jednej z najbardziej znanych drukarni bazylejskich Jana Oporinusa. Jej założyciel utrzymywał kontakty

⁹⁵ 1) *Expositio Ludolphi carthusiensis in Psalterium: qui et auctor fuit vite christi* 2) *Francisci Petrarche poete laureatu Psalmi penitentiales elegantes et devoti*, Spirae 1491, 4 [17, BKO I 13, 5].

⁹⁶ 1) *Questio[n]es magistri Joha[n]nis versoris super libros ethicorum Arestotelis et textus eiusdem cum singulari diligentia correcte* 2) *Libri politicorum Arestotelis cum commento multu[m] vtili et compendioso magistri Iohan[n]is versoris. Tractantes de civitatibus et rerum illarum necessitatem respicientium salutifera gubernatione pro civium convicto pacifico* 3) *Liber yconomicorum Arestotelis tracta[n]s de gubernatio[n]e reru[m] domesticarum cy[m] comme[n]to magistri Iohan[n]is versoris legentium aspectibus multu[s] amenus*, Coloniae 1494, 1492, XV w. (LF), 4; [21-23; BKO XIII 18-20; 268]; Onofrio, *Historia teologii*, t. III, *Epoka Odrodzenia*, s. 104, 105.

⁹⁷ K. Whinnom, *Albrecht Von Eyb's 'Margarita Poética': What Every Celestinista Should Know*, *Celestinesca*, Vol. 13, 2 (1989), p. 45-48; D. Hamilton, *From Dialectic to Didactic*, *Textbook Colloquium*, 4 (2001), s. 23-24 [<http://faculty.education.illinois.edu/westbury/textcol/HAMILTO1.html>] (dostęp: 12.02.2017).

⁹⁸ Albertus de Eyb *Margarita poetica*, XV w., 4 [48, BKO XI 4, 212].

⁹⁹ 1) *Aristotelis De Natura Aut De Rerum Principijs, Libri VIII*. 2) *Aristotelis De Coelo libri quatuor*. 3) *Aristotelis De Ortu et Interitu libri duo*. 4) *Aristotelis Meteorologicorum liber quator*. Basiliae, per Ioannem Oporinum 1)1552; 2-4)1553, [141/1-4, BKO XI 50/1-4, 247]

¹⁰⁰ L. Bernard-Pradelle, *Denis Lambin versus Joachim Périon : quel style pour traduire Aristote*, *Astériorion*: 16/2017, <http://asterion.revues.org/2909?lang=fr> (dostęp: 17.02.2017).

z uczonymi, sam wyszukiwał i wydawał dzieła autorów starożytnych, ale też sobie współczesnych dbając o naukowy charakter oficyny¹⁰¹.

W dwóch woluminach zebrane zostały prace Cyncerona wraz z komentarzami autorstwa wybitnych humanistów¹⁰². Obydwa egzemplarze pokryte są licznymi glosami i notami proveniencyjnymi; jeden z nich zdobią ponadto drzeworyty. Tylko jeden z nich ma kompletną oprawę z desek obciążniętych skórą. Mocno zdefektowany jest egzemplarz *Listów do przyjaciół*, w skórzanej oprawie, bez karty tytułowej, z uszkodzonymi początkowymi i bez kart końcowych¹⁰³. Kolejne dzieło Cyncerona, *Mowy przeciwko Katylinie* oprawione zostało razem ze zbliżonymi tematycznie dziełami Salustiusza¹⁰⁴. Wśród literatury starożytnej znajduje się uszkodzony egzemplarz, zawierający całość twórczości Horacego¹⁰⁵ w skórzanej, tłoczony na ślepo oprawie ze sceną *Deesis* pośrodku. W znacznie gorszym stanie jest wolumin zidentyfikowany przez L. Figarskiego jako XVI-wieczne wydanie *De illustribus viris* Swetoniusza¹⁰⁶ – brakuje w nim oprawy oraz początkowych i końcowych kart.

W jednym tomie oprawione zostało pięć dzieł Tacyta – wszystkie, jakie przetrwały do naszych czasów¹⁰⁷. Wolumin ten został zakupiony w 1656 r. przez Ma-

¹⁰¹ M. Włodarski, *Polsko-bazyłejskie więzi kulturalne i literackie w XVI wieku*, Kraków 1987, s. 22-23.

¹⁰² 1) *Tullius de Officiis cum commentariis Petri Marsi eiusque recognitione. Cuius epistolae queso perlegas & in principio & in calce operis editas. Insunt preterea paradoxa de amicitia: de senectute cum interpretibus suis* 2) *Hoc in volumine haec continentur. M. Tullii Ciceronis epistolarum familiarum libri sexdecim. Ubertini Clerici Crescentinatis Ciceronis epistolas commentarii Martini Philetici in quasdam epistolas electas commentarii Georgii Merulae Alexandrini in epistolam ad Lentulum Spintherem accurata interpretatio. Addita sunt etiam nonnulla alia loca in libro miscelaneorum per Angelum Politianum interpretata*, Venetiis 1500 [32-33, BKO XI 15-16, 219]; 1) *Tullius de Officiis cum commentariis Petri Marsi eiusque recognitione. Cuius epistolae queso perlegas & in principio & in calce operis editas. Insunt preterea paradoxa de amicitia: de senectute cum interpretibus suis*. 2) *Argumenta Satyrarum Iuvenalis per Antonium Mancinellum. Cum quator commentarii*. Venetiis 1500 [34-35, BKO XI 17-18, 220]. Pierwszy z wymienionych woluminów był własnością Stanisława Franciszka Ozimkowica, studenta Akademii Krakowskiej; <http://www.ostreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/wpis/?id=48878> (dostęp: 11.02.2017).

¹⁰³ *In M.T.Ciceronis Epistolas que familiares vocantur(...)* Tomus secundus. Impensis Iacobi Apelij Bibliopolae Lipsensis, 1569 [196, BKO XI 20, 221].

¹⁰⁴ 1) *Historiae C. Crispi Salustii de L. Sergii Cathilinae coniuratione, ac bello Iugurthino, Coloniae Agrippinae, Ad intersignium Monocerotis*, 1567; 2) *M. T. Ciceronis Contra Catilinam Orationes liber quatuor*, Coloniae 1564 [172-173, BKO IX 11, 201].

¹⁰⁵ *Horatii Odę Carmen Epodon et Seculare cum exactissima Antonii Mancinelli: Et cum familiarum Iodoci Badii Ascensii explanatione*. Iehan Petit in Parrhisiis 1503 [250, BKO XI 37, 235]. Egzemplarz zidentyfikowany na podstawie notatek L. Figarskiego i egzemplarza <https://books.google.pl/books?id=s4NeAAAACAAJ&pg=PR24-1A1&dq=horatius+flaccus+quintus+de+carmen+epodon+paris+1503&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHw-TW3ZXVAhWSK1AKHR9aDU0Q6AEIR-TAF#v=onepage&q=horatius%20flaccus%20quintus%20de%20carmen%20epodon%20paris%201503&f=false> (dostęp: 12.01.2017).

¹⁰⁶ Swetonius, *De illustribus viris*, XVI w. (LF) [193, BKO XI 45, 242].

¹⁰⁷ *P. Cornelii Taciti equitis Romani Annalium ab excessu Augusti sicut ipse vocat, sive Historiae Augustae, qui vulgo receptus est titulus est, libri sedecim, qui supersunt (...)* per Beatum

cieja Dalewskiego¹⁰⁸, a następnie przekazany kolegiacie opatowskiej. Wnętrza okładzin oraz karty: tytułowa i końcowa, pokryte są licznymi zapiskami, m.in. informacją o śmierci Anny Habsburżanki¹⁰⁹.

Wyjątkowym egzemplarzem jest *Historia rzymska* Kasjusza Diona¹¹⁰ wydana przez założyciela najśłynniejszej XVI-wiecznej oficyny francusko-szwajcarskiej, Henryka Estienne¹¹¹. Tekst został wydrukowany w dwóch szpaltach – w jęz. greckim i łacińskim, z zastosowaniem nowego systemu paginacji wprowadzonego w 1499 roku przez wybitnego drukarza weneckiego, Aldusa Manutiusa¹¹².

Pokaźną część XVI-wiecznych druków stanowią pisma autorów wczesnochrześcijańskich lub komentarzy ich pism.

Z bazylejskiej oficyny Frobenia pochodzi zbiór komentarzy do dzieł Tertuliana¹¹³ autorstwa Beatusa Rhenanusa, niemieckiego humanisty, przyjaciela Erazma z Rotterdamu i współpracownika oficyny frobenowskiej¹¹⁴. Egzemplarz zachowany jest w dobrym stanie. Na przednim licu skórzanej, tłoczony na ślepo oprawy z klamrami znajduje się tytuł oraz scena Ukrzyżowania ujęta w bogatą dekorację roślinno-figuralną (popiersia królów starotestamentalnych?).

W tej samej oficynie wytłoczony został wolumin z dziełami żyjącego w IV wieku biskupa galijskiego, pierwszego pisarza kościoła zachodniego, Hilarego z Poitiers¹¹⁵. Pisma, zredagowane przez Erazma z Rotterdamu, zebrane zostały w dwóch, współprawnych tomach¹¹⁶. Tytuł zamknięty został w architektonicznej kompozycji. Taka forma karty tytułowej charakterystyczna jest dla oficyny frobenowskiej, w której została po raz pierwszy zastosowana. Autorem projektu

---

Rhenanum, Basiliae in officina frobeniana per Hieronymum Frobenum et Nicolaum Episcopium, 1544 [277, BKO IX 6, 198].

¹⁰⁸ Przekreślona nota proveniencyjna na karcie tytułowej: *Matthias Dalewski, Prepositi Staszoviensis, comparatum a floreni 4 a Reverredni(?) Valentini Baszcovio(?) Commendatori Viardoviensis 1656 tempore incursionis Sveconis*. Powyżej: *Pro Ecclesia Collegiatae Opatoviensis*.

¹⁰⁹ *Anno Domini 1598 die 10 Februarij między dwanaścą a pierwszą godziną na pułgęgarzu po południu Anna Rakuszanka królowa Polska, małżonka króla Zygmunta Trzeciego, zmarła w Warszawie. Z której iusz poskonaniu dzieciątko żywe wypro.... I okrzczono dawszy mu imię Krzysstoff. Ale tesz i to zaraz po krzcie S. umarło.*

¹¹⁰ *Dionis Casii Historiae Romanorum Libri XXV ex Guilielmi Xylandri interpretatione*, excudebat Henricus Stephanus 1592 [57, BKO IX 5, 197].

¹¹¹ Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 87-89.

¹¹² Pirożyński, *Johannes Gutenberg*, s. 157.

¹¹³ *Q. Septimii Florentis Tertuliani Carthaginensis presbyteri autoris antiquissimi ac doctissimi scripta et plura (...) non omissis accuratis Beathi Rhenani Annotationibus*, Bazyleae apud Hier. Froben et. Nic. Episcopium 1550 [262, BKO XI 36, 256].

¹¹⁴ P. Walter, *Beatus Rhenanus*, LThK, b. 2, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1994, kol. 110.

¹¹⁵ A. Hamman, *Portrety Ojców Kościoła*, Warszawa 1978, s. 102-110; B. Altaner, A. Stuiber, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, Warszawa 1990, s. 481-482.

¹¹⁶ 1) *Io. Frobenius pio lectori S.D., divi Hilarii Pictavorum episcopi lucubrationes per Erasmus Roterodamum non mediocribus sudoribus emendatas, formulis nostris, operaque nostra, quantum licuit, ornavimus* 2) *Operum Divi Hilarii Pictavorum Episcopi Tomus Secundus*, In officina Frobeniana apud inclytam Basileam 1523 [282, BKO XI 25, 224].

karty jest Hans Holbein Młodszy¹¹⁷, współpracujący z oficyną Froben¹¹⁸. Wolumin zachowany jest w dobrym stanie. Na wnętrzu przedniej okładziny znajduje się nota proveniencyjna wymieniająca nieznanego dotąd w literaturze kantora opatowskiego¹¹⁹.

Kolejnym autorem wczesnochrześcijańskim, którego dzieła wydane zostały w oficynie frobenowskiej, jest św. Ambroży. Jego *Opera omnia* jest w dwóch woluminach¹²⁰. Pierwszy z nich, złożony z trzech tytułów, jest niekompletny – zniszczeniu uległa zarówno oprawa, jak i początkowe karty. Oprawa drugiego, zawierającego trzeci i czwarty tom pism, jest mocno uszkodzona. W bardzo dobrym stanie jest natomiast wnętrze woluminów.

W zbiorach opatowskich znajdują się trzy egzemplarze ze zbiorem pism ucznia Ambrożego, św. Augustyna. Pierwszy z woluminów zawiera dwa współoprawne tytuły: *Liber epistolarum* oraz *Onus Ecclesiae*¹²¹. Wydrukowany został w Paryżu, w najstarszej oficynie francuskiej założonej przez Jodocusa Badiusa Ascensiusa, zwanej *Praelum Ascensianum*¹²². Ślepo tłoczone lico oprawy woluminu obiega roślinna bordiura. Środkowa część oprawy jest mocno wytarta; znajduje się słabo zachowana scena Ukrzyżowania tłoczona na złoto. Drugi wolumin pism Augustyna, bez zachowanej karty tytułowej, to *Kazania*¹²³. Wzmocniony kartą z pergaminowego rękopisu. Oprawa o prostym, geometrycznym zdobieniu, jest mocno uszkodzona. Na wnętrzu przedniej okładziny zachowana jest nota proveniencyjna¹²⁴. Trzeci, ostatni egzemplarz z pismami Augustyna, pochodzi

¹¹⁷ Projekt karty został po raz pierwszy użyty w tym woluminie, a później jeszcze wykorzystywany w innych tytułach, nie tylko autorstwa Hilarego; J. Roberts, *Holbein*, London 1988, s. 104; http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_details.aspx?objectId=1418008&partid=1&output=People%2F!!%2FOR%2F!!%2F23559%2F!%2F23559-1-7%2F!%2FRepresentation+of+Dionysius+the+Elder%2F!!%2F%2F!!%2F%2F!!%2F&orig=%2Fresearch%2Fsearch_the_collection_database%2Fadvanced_search.aspx&currentPage=1&numpages=10; (dostęp: 11.02.2015); <http://www.psymon.com/incunabula/masterpieces/holbein2.html> (dostęp: 11.02.2015).

¹¹⁸ Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 73.

¹¹⁹ *Hoc Divi Hilarij wolumen donatum est Ecclesie Opatoviensem ad usum predicatoris perpetuo, per Venerabilem virum Venceslaum Bohemom Cantorem Opathoviensem pro cuius anima exoretum deus.*

¹²⁰ *Omnia quotquot extant divi Ambrosii episcopi Mediolanensis opera: cum per Des. Erasmus Roterodamum, tum per alios eruditos viros ... nunc denuo emendata, in quinque digesta ordines, quorum primus habet mores, secundus pugnas adversus haereticos, tertius orationes, epistolas, & conciones ad populum, quartus & quintus explanationes voluminum veteris & novi testamenti, una cum indice rerum copiosissimo*, Froben, Basileae 1538 [259, BKO XI 5, 213]; [260, BKO XI 6, 214].

¹²¹ Klocek introligatorski: 1) *Liber epistolarum Beati Augustini episcopi Hipponensis ecclesiae*. 2) *Onus ecclesiae temporibus hisce deplorandis Apocalypseos suis aequae conveniens (...)*, Vęundatur ab Joanne Paruo & Iodoco Badio Ascensio, Parisiis, 1515; 1531, [43-44, BKO XI 7-8, 215].

¹²² Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 86.

¹²³ *Sermonum divi Augustini*, Henrici Gran, Hagenaw 1521 [45, BKO XI 9, 216].

¹²⁴ *Hic Codex legatu est per Ecclesie Oppat(hoviensis) per venerabilem dominum Venceslaum de Nobye (...) dicte Ecclesie cantorem .. anno domini 1546 obyť... ore (...)* pro eo.

z oficyny frobenowskiej¹²⁵. Wolumin nie ma kart końcowych; wewnątrz przedniej oprawy znajduje się nota proveniencyjna¹²⁶.

W idealnym stanie zachował się drukowany w oficynie frobenowskiej egzemplarz *Historii kościelnej* Euzebiusza z Cezarei wzbogacony o księgi dodane przez Rufina z Akwilei i innych autorów¹²⁷. Nota proveniencyjna informuje o dwóch właścicielach woluminu. Ostatni, Zygmunt Sobek, spokrewniony był z rodem ówczesnych właścicieli Opatowa, Szydłowieckich; stąd też nota opatrzona jest herbem Odrowąż¹²⁸. Froben był również wydawcą komentarzy do pism Nowego Testamentu autorstwa Hieronima ze Strydonu¹²⁹. Wolumin, zachowany w dobrym stanie, z oprawą podklejoną drukowaną kartą oraz grzbietem wzmocnionym pergaminowym rękopisem, został подарowany kolegiacie przez Stanisława Świetlika¹³⁰.

Cztery księgi z pismami i komentarzami Jana Chryzostoma znajdujące się w zbiorach kolegiaty opatowskiej pochodzą z bazylejskiej oficyny Johanna Hervagiusa. Trzy z nich zachowane są w bardzo dobrym stanie¹³¹; czwarty – z komentarzami listów św. Pawła do Rzymian i Koryntian, nie ma karty tytułowej¹³².

¹²⁵ *Quintus tomus operum D. Aur. Augustini Hipponensis episcopi, XXII libros de Civitate Dei(...)*, Froben, Basilee 1542 [42, BKO XI 10, 217].

¹²⁶ Sum fida supellex Christopherus Vincentius Sydloviensis Canonicus Opatoviensis Plebanus Smieloviensis Anno 1605. Krzysztof był kanonikiem w latach 1600-1606; Gałązka, *Kapituła kolegiacka*, s. 379.

¹²⁷ *Autores Historiae Ecclesiasticae. Eusebij Pamphili Caesariensis libri novem, Ruffino interprete. Ruffini presbyteri Aquileiensis, libri duo. Recogniti ad antiqua exemplaria Latina per Beat. Rhenanum. Item ex Theodorito Episcopo Cyrensi, Sozomeno, & Socrate Constantinopolitano libri duodecim, versi ab Epiphanio Scholastico, abbreviati per Cassiodorum Senatorem: unde illis Tripartitae historiae vocabulum (...)*, Ioan. Frob. Apud inclytam Basileam 1523 [238, BKO IX 1, 195].

¹²⁸ D. Kalina, *Sobków i jego zamek* <http://dariuszkalina.pl/2013/09/zespol-rezydencjonalny-w-sobkowie/> (dostęp: 12.01.2017).

¹²⁹ *Tomus nonus operum divi Hyeronimii Eusebii stridonensis complectens commentarios in Matthaeum et Marcum, et in divi Pauli epistolas*, Basileae in aedibus Io. Frobenii 1516 [287, BKO I 26, 18].

¹³⁰ Stanisław Świetlik był kantorem w latach 1579-1608; Gałązka, *Kapituła kolegiacka*, s. 374.

¹³¹ *D. Ioannis Chrysostomi Enarrationes, partim antehac, partim nunc primum traductae & aeditae, in D. Pauli Epistolas, ad Galatas, Ephesios, Philippenses, Colossenses, Thessalonicenses, Thimotheum, Titum, Philemonem & Hebraeos*, Basileae apud Ioannem Hervagium 1536 [38, XI 27, 226]; *Quintus et ultimus tomus Operum D. Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani, variorum argumentorum, in quo Exegematica quaedam, item Didactica ac Paraenetica, Apologetica[ue] complectuntur* Basileae per Ioannem Hervagium, 1547 [41, BKO XI 30, 228]. *Opera D. Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani quotquot per graecorum exemplarium facultatem in Latinam linguam hactenus traduci potuerunt (...)*, Basileae apud Ioannem Hervagium 1547, [40, BKO XI 29, 233].

¹³² *D. Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani In omnes D. Pauli epistolas commentarii, quotquot apud Graecos extant latinitate donati, quorum bona pars quae hactenus desiderabatur, recens a D. Vuolfango Musculo traducta est*, Ex Officina Ioan. Hervag, Basileae 1536, [39, BKO XI 28, 227].

Z działalnością szkoły przykolegiackiej może być łączona *Historia scholastica*¹³³ – najbardziej znane dzieło XII-wiecznego mistrza egzegezy biblijnej, Piotra Comestora. Był to jeden z najpopularniejszych tekstów kopiowanych w średniowieczu. Służył wówczas jako podręcznik historii biblijnej, a dzięki bogatemu zasobowi informacji historycznych i geograficznych wprowadzał do dalszych studiów egzegetycznych¹³⁴. Stan zachowania egzemplarza opatowskiego można określić jako bardzo dobry. Oprawa miała klamry (jedna zachowała się w całości). Prace nad woluminem nie zostały ukończone; w miejscu inicjałów znajdują się reprezentanty.

Z XVI wieku pochodzi kilka innych tytułów, które łączyć można z działalnością szkoły. Należy do nich m.in. podręcznik do nauki gramatyki greckiej¹³⁵.

W zbiorach biblioteki kolegiaty opatowskiej znajdują się także dzieła wybitnych humanistów. Są wśród nich *Adagia* Erazma z Rotterdamu¹³⁶, wydane w oficynie frobenowskiej. Z jej założycielem, Janem, Erazm przez wiele lat był blisko związany jako przyjaciel i naukowy doradca¹³⁷.

Dziełem wyjątkowym jest bardzo dobrze zachowany egzemplarz *Cornucopiae* autorstwa humanisty, Niccolò Perottiego¹³⁸. Utwór ten, mający być w założeniu komentarzami do Marcjusza, „rozwósł się” do dzieła niezwykle erudycyjnego i unikatowego ze względu na prawdopodobnie zaginione źródła klasyczne, z których Perotti korzystał¹³⁹. Jednocześnie jest to jedyny wolumin ze zbiorów opatowskich wydany w jednej z najważniejszych renesansowych oficyn wydawniczych, Aldusa Manutiusa¹⁴⁰. Zachowany jest w bardzo dobrym stanie; tłoczoną ślepo oprawę spinają klamry.

W zbiorach opatowskich znajduje się też jeden tytuł autorstwa świętego Antonina z Florencji, tamtejszego arcybiskupa, dominikanina, a uprzednio przeora i wikariusza generalnego. Święty Antonin był blisko związany z dworem Kosmy

¹³³ *Historia scholastica magistri Petri comestoris sacre scripture seriem brevem...*, Georgius Husner, Argentine 1503, [235, I 27, 19]. Oficyna wydawnicza na podstawie identycznego egzemplarza: <https://books.google.pl/books?id=NHIOAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false> (dostęp: 12.01.2017).

¹³⁴ Onofrio, *Epoka średniowieczna*, s. 206; Marszalska, *Katalog inkunabulów*, s. 28; A. Fabiańska, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica” Piotra Comestora w zbiorach polskich*, „Z badań nad książką i księgozbiorem historycznymi”, 9 (2015) s. 121.

¹³⁵ *Urbani Bellunensis Institutionum in linguam graecam grammaticarum*, Basileae in aedibus Ioan. Valderi 1535 [273, BKO XIII 1, 259].

¹³⁶ *Erasmi Roterodami Adagiorum*, Basileae apud Ioannem Heruagium, et Hieronymum Froben1528 [266, BKO XI 26, 225].

¹³⁷ Dahl, *Dzieje książki*, s. 165-166; M. Cytowska, *Erazm i jego drukarze*, w: *Z badań nad dawną książką. Studia ofiarowane profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-lecie urodzin*, t. 1, red. P. Buchwald-Pelcowa et al., Warszawa 1991, s. 53-62; Włodarski, *Polsko-bazylijskie więzi*, s. 16-17, 20-22.

¹³⁸ Nicolaus Perrotus *Cornucopiae sive linguae latinae Comentariorum (...)*, Aldus M. R. Venetiis, 1513 [271, BKO XI 24, 223].

¹³⁹ R.P. Olivier, “New Fragments” of Latin Authors in Perotti’s *Cornucopiae*, “Transactions and Proceedings of the American Philological Association”, 78 (1947) pp. 376-424.

¹⁴⁰ Szwejkwowska, *Książka drukowana*, s. 36-40; Dahl, *Dzieje książki*, s. 155-160.

Medyceusza; brał też czynny udział w najważniejszych wydarzeniach religijnych swoich czasów¹⁴¹. Spośród jego licznych dzieł, głównie o tematyce teologiczno-moralnej, wyróżnia się *Historiarum (chronicorum) opus*, spisana z religijnej perspektywy historia świata od chwili stworzenia po XIV wiek¹⁴². W egzemplarzu opatowskim brakuje karty tytułowej; ostatnia opatrzona została ręcznym dopiskiem o kanonizowaniu Antonina i Benona z Miśni 31 maja 1523 roku przez papieża Hadriana VI.

W grupie druków XVI-wiecznych znajdują się również dwa dobrze zachowane egzemplarze *Confessio catholicae fidei* Stanisława Hozjusza¹⁴³, biskupa chełmińskiego, a następnie warmińskiego. Znakomicie wykształcony, doktor prawa kanonicznego i cywilnego, obracał się w gronie wybitnych przedstawicieli renesansu w Polsce. Hozjusz stał na czele Kościoła potrydenckiego w Polsce, był głównym przywódcą reformy katolickiej, a jego pisma włączyły się w nurt literatury kontrreformacyjnej¹⁴⁴. Taki charakter miało również przyjęte na Synodzie Piotrkowskim w 1551 roku *Confessio*, broniące dogmatów katolickich oraz instytucji papieżstwa¹⁴⁵.

Znaczącą częścią księgozbioru XVI-wiecznego stanowi literatura kaznodziejska. Należą do niej m.in. trzy woluminy z kazaniami popularnego węgierskiego franciszkanina żyjącego na przełomie XIV i XV wieku, Pelbartusa de Themesvar¹⁴⁶. Wszystkie egzemplarze są zdefektowane – brakuje im początkowych kart i opraw. W drugiej co do popularności oficynie weneckiej, po Manutiusie, czyli oficynie Juntów¹⁴⁷, wydrukowany został wolumin z kazaniami św. Bernarda ze Sieny¹⁴⁸. Egzemplarz, pomimo braku kilku początkowych kart, jest w dobrym stanie, podobnie jak oprawa wykonana ze skóry zdobionej złożonym wyciskiem.

¹⁴¹ J. Helmemrath, *Antonin (Pierozzi) v. Florenz*, LThK, b. 1, red. M. Buchberger, W. Kasper, K. Baumgartner, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1993, kol. 784.

¹⁴² *Historiarum domini Antonini archipresulis Florentini tribus tomis discretarum solertiorique studio recognitarum pars prima cum gemino eiusdem indice*. Iohannes Clein, Lugduni 1517, [279, BKO XI 4, 196].

¹⁴³ *Confessio catholicae fidei christiana: vel potius explicatio (...) A.R.D. Stanislao Hosio*, Vienne in Austria in officina Michaelis Zymmermannij, 1560 [209, II 4, 29]; *Confessionis christiane catholicae fidei (...) D. Stanislao Hosio (...) Tomus primus...* Coloniae apud Maternum Cholinum, 1573 [179, BKO II 14, 35].

¹⁴⁴ J. Misiurek, *Hozjusz Stanisław kardynał*, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 1257-1260; tam starsza literatura; Panuś, *Kaznodziejstwo w Polsce: od średniowiecza*, s. 225-232.

¹⁴⁵ K. Panuś, *Kaznodziejstwo w Polsce: od średniowiecza*, s. 227-231.

¹⁴⁶ *Sermones Pomerii fratris Pelbarti de Themeswar divi Ordinis Sancti Francisci De tempore*, Hagenaw per Henricū Gran, 205, BKO VIII 11, 127; *Sermones tripartiti Quadragesimales per fratres Pelbartū de Themeswar*, Lugduni : impressi per Jacobum Sacon, impensis Anthonii Koberger 206, BKO VIII 12, 128; *Sermones tripartiti Quadragesimales per fratres Pelbartū de Themeswar*, Hagenoae : Heinrich Gran pro Johanne Rynmann, 1507 [204, BKO VIII 13, 129]; F. Ágoston, *Pelbartus Ladislai v. Temesvár*, LThK, b. 8, kol. 13.

¹⁴⁷ Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 85.

¹⁴⁸ 1) *Sancti Bernardini Senensis Opera quae extant, omnia, tam hucusque impressa, quam recens inuenta, in quatuor tomos distincta, a f. Petro Rodulphio episcopo Senogalliae restituta, et apostillis illustrata, vti eorum omnium elenchus indicabit. Tomus primus* 2) *Sancti Bernardini*

W centrum przedniej okładziny, w owalnym medalionie, umieszczony został chrystogram otoczony motywami roślinnymi i bordiurą. Oprawy nie zachowały się w dwóch innych woluminach z kazaniem XV-wiecznych zakonników: augustianina, Gotschalca Hollena¹⁴⁹ oraz dominikanina, Leonarda de Utino¹⁵⁰.

Z ksiąg prawnych warto wymienić egzemplarz *Dekretalów* Grzegorza IX¹⁵¹. Brak w nim początkowych i końcowych kart. Uwagę zwracają inicjały uncjalne wykonane techniką drzeworytu. Zachował się rejestr introligatorski w postaci paska tkaniny naklejonego na rękopis gotycki, a następnie do kart starodruku. W bardzo dobrym stanie jest oprawa w typie renesansowym, z ozdobnymi guzami pośrodku i w narożach.

Z grupy *Corpus iuris canonici* pochodzi *Szósta księga dekretalów* Bonifacego VIII¹⁵². Był to nowy zbiór prawa kanonicznego, uaktualniony po śmierci Grzegorza IX o postanowienia dwóch soborów i ustawy papieskie (stąd tytuł, nawiązujący do spisanych w pięciu księgach *Dekretalów* Grzegorza IX). Nad nową kompilacją pracowała grupa kanonistów zatrudniona przez Bonifacego VIII, również prawnika. Promulgacja zbioru odbyła się w 1298 roku¹⁵³. Egzemplarz opatowski zachowany jest w dobrym stanie, mimo braku końcowych kart. Tekst został wydrukowany dwubarwnie, z zastosowaniem *modus modernus*.

W grupie XVI-wiecznych dzieł liturgicznych znajdują się cztery mszały. Są to jednocześnie najstarsze druki związane z początkami polskiej typografii, której początki określone zostały na 1473 rok¹⁵⁴. Dwa z nich to *Mszały krakowskie* z 1510 roku. Ich druk zamówiony został przez księgarza krakowskiego Michała Szykwika, u Jana Knoblocha w Strasburgu. Mszał ten był przedrukiem wydania hallerowskiego z 1509 roku¹⁵⁵.

Jeden z opatowskich egzemplarzy *Mszałów krakowskich* ma zniszczoną, skórzaną oprawę z wyciskaniem złożonym chrystogramem pośrodku i pozosta-

Senensis, Ordinis minorum, ac urbis Aquilae patroni, Quadragesimale de Evangelio aeterno (...)... Tomus secundus. Venetiis apud Iuntas, 1590, 1591 [233, BKO XI 14, 218].

¹⁴⁹ *Sermonu[m] opus exquisitissimu[m] ob sui deuotione[m] [et] raritate[m], gloria[m] sple[n]dore[m] ... patris Gotschalci, Eremitaru[m] diui Augustini ... pro t[em]p[or]e hyemali [et] aestivali] sup[er] Epistolas Dominica[rum] per anni circulu[m]*, Henricū Gran, Hagenaw 1520 [224, BKO VIII 24, 139].

¹⁵⁰ *Quadragesimale de legibus anime fidei simplicis [et] deuote Magistri Leonardi de Utino*, Cleyne Zan, Lugduni 1501 [120, BKO VIII 40, 152]; B. Iwańska-Cieślak, *Biblioteka kapituły katedralnej we Włocławku*, Bydgoszcz 2013, s. 282.

¹⁵¹ *Decretalium Gregorii Papae IX Compilatio*, Lugduni 1504 [59, BKO VII 2, 109].

¹⁵² *Sextus Decretalium Liber a Bonifacio VIII in concilio Lugdunensi editus*, per Joannes Amorbachium, Petri Froben impressus, Basileae 1511 [288-289, BKO VII 8-9, 113] <https://books.google.pl/books?id=f5LutF58OacC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false> (dostęp: 11.02.2015).

¹⁵³ Hemperek, Góralski, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, s. 105-108.

¹⁵⁴ Marszałska, *Biblioteka Opactwa Cystersów*, s. 107.

¹⁵⁵ Z. Wilkosz, Szykwik Mikołaj, Schickwick, w: *Słownik Pracowników Książki Polskiej* (dalej: SPKP), red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 885; M. Juda, *Przywileje drukarskie w Polsce*, Lublin 1992, s. 34.

łością złocen na okalającej go bordiurze¹⁵⁶. Tekst wytłoczony został dwubarwnie w dwóch szpaltach. Część inicjałów wykonano w technice drzeworytu. Egzemplarz nie ma początkowych kart, w tym tytułowej i z drzeworytem przedstawiającym śś. Stanisława i Floriana. W tekście brakuje części oryginalnych kart, m.in. z zapisem nutowym. Zostały one zastąpione zapisanymi ręcznie interfoliami oraz jedną kartą drukowaną na pergaminie. Karta pergaminowa na stronie *verso* pokryta jest drukiem ciągłym, na *recto* dwuszpaltowym; na obydwu był to druk dwubarwny. Ponadto na kartach znajduje się dużo glos oraz dopisanych ręcznie modlitw, m.in. modlitwę dla papieża Grzegorza XIII w intencji wyboru króla Polski.

W zasobach biblioteki opatowskiej znajduje się także *Mszał podróżny*¹⁵⁷ wydany przez Hieronima Wietora, właściciela jednej z najważniejszych oficyn krakowskich doby renesansu¹⁵⁸. Część inicjałów wykonana jest w technice drzeworytu. Wolumin nie ma kart początkowych i końcowych oraz tylnej okładziny.

Interesującym egzemplarzem w zbiorze druków XVI-wiecznych są cztery tytuły zebrane w jednym woluminie autorstwa Antoine'a Mizauld¹⁵⁹. Był to żyjący ok. 1520-1578 roku francuski lekarz, matematyk i astronom, ale w obszarze jego zainteresowań pozostawała także biologia i meteorologia. W swoich pracach korzystał często z literatury antycznej i średniowiecznej; podejmował w nich próby wyjaśnienia zjawisk fizycznych i przyrodniczych przy jednoczesnym podkreśleniu sił natury i ich znaczenia dla człowieka¹⁶⁰.

Druki XVII-wieczne

Opatowski zbiór starodruków XVII-wiecznych charakteryzuje się bardzo zróżnicowaną tematyką. Nowością są książki w języku polskim oraz woluminy wydawane coraz częściej w polskich oficynach.

W grupie wydań XVII-wiecznych znajduje się wolumin z dwoma tytułami niemieckiego kanonika Tomasza z Kempen, wybitnego mistyka późnośredniowiecznego. Pierwszy tytuł został zidentyfikowany przez L. Filarskiego jako *De*

¹⁵⁶ *Missale Cracoviense* (...) Johann Knobloch, Argentinae 1510 [213, BKO VI 37, 90]. Egzemplarz zidentyfikowany na podstawie identycznego wydania: <http://direct.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadadata?id=11992&from=pubindex&dirids=1&lp=6093> (dostęp: 13.02.2015).

¹⁵⁷ *Missale pro itinerantibus secundum cursum ecclesie Cathedralis Cracovien[sis]* (...), Kraków 1545 [215, BKO VI 41, 94].

¹⁵⁸ M. Bohonos, *Wietor Hieronim*, SPKP, s. 953-954; J. Pirożyński, *Książka w renesansowym Krakowie*, w: *Kraków w dobie Renesansu*, red. J.M. Małecki, Kraków 1989, s. 42.

¹⁵⁹ *Centuriae IX. Memorabilium, utilium, ac iucundorum in Aphorismos Arcanorum omnium generis locupletes, perpulcre digestae; Antonio Mizaldo Monluciano, medico auctore* (...) 1599 Francofurti ex officina typographica Ioannis Saurii. [151, BKO XI 59, 254]. Egzemplarz zidentyfikowany wany na podstawie <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00034475&pimage=4&v=100&nav=&l=de> (dostęp: 18.02.2017).

¹⁶⁰ William Eamon, *Science and the Secrets of Nature*, Princeton University Press, 1994, p. 274; H. Hirai, *The new Astral Medicine*, w: *A Companion to Astrology in Renaissance*, ed. B. Dooley, Leiden-Boston 2014, 2014, s. 275.

*imitatione Christi*¹⁶¹ – traktat o ascezie chrześcijańskiej, zwracający uwagę na indywidualność przeżyć duchowych. Było to niezwykle popularne dzieło, które już w XV wieku miało 99 edycji¹⁶². Wolumin jest w złym stanie; brak mu oprawy i kilkunastu początkowych kart; z zachowanych kilka początkowych jest uszkodzonych.

W znacznie lepszym stanie jest egzemplarz *Katechizmu*, którego autorem jest Ludwik z Grenady¹⁶³, wybitny XVI-wieczny dominikański mistyk i mówca¹⁶⁴. Egzemplarz był własnością Joachima Potkańskiego, kasztelana sandomierskiego, a następnie trafił do spokrewnionych z Potkańskimi Dunin-Wąsowiczów¹⁶⁵.

W historii kaznodziejstwa największym zbiorem kazań *de tempore et de sanctis*, obszernych w treści i bogatych w cytaty starożytne i biblijne, był *Hortulus Reginae* Meffretha. Meffreth żył ok. połowy XV wieku; jego kazania cieszyły się taką popularnością, że do 1500 roku wydawano je dziesięciokrotnie¹⁶⁶. W księgozbiornie opatowskim znajdują się dwa dobrze zachowane egzemplarze z zimową częścią kazań¹⁶⁷.

Wybitnym, choć kontrowersyjnym kazuistą był hiszpański jezuita, Antoni de Escobar y Mendoza¹⁶⁸. W zbiorach opatowskich znajdują się dwa identyczne woluminy z dwoma tytułami *Komentarzy do Ewangelii*¹⁶⁹. Obydwa należały do prezbitera Michała Węglarskiego; jeden z nich został подарowany bibliotece przez wicescholastyka, Jana Dudzińskiego w 1794 roku.

Również jezuitą – filozofem, dogmatykiem i moralistą – był Herman Busenbaum, jeden z pierwszych wybitnych kazuistów¹⁷⁰. Jego podręcznik do nauki teologii moralnej w seminariach duchownych, *Medulla theologiae moralis*, za

¹⁶¹ Thomae a Kempis 1) *Viatoris christiani pars prima. De imitatione Christi* (LF) 2) *Thomae a Kempis canonici regularis S. Augustini Soliloquium animae*, Coloniae Agrippinae, 1643 (LF); [200, BKO IV 8, 63]

¹⁶² Iwańska-Cieślak, *Biblioteka kapituly*, s. 274; Pirożyński, *Johannes Gutenberg*, s. 141-142.

¹⁶³ *Le catechisme ou introduction au symbole de la foy (...) composé en espagnol par le R. P. Louis de Grenade de l'ordre de saint Dominique. Traduit de nouveau en français. Par Mr Girard Conseiller du Roy en ses conseils. Tome premier*, chez Pierre le Petit, Paris 1684; [BKO II 16, 38].

¹⁶⁴ K. Panuś, *Historia kaznodziejstwa*, Kraków 2007, s. 207-208; 212-213.

¹⁶⁵ <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.19369> (dostęp: 12.01.2017).

¹⁶⁶ Panuś, *Historia kaznodziejstwa*, s. 176-177.

¹⁶⁷ *Hortulus Reginae, sive Sermones Meffreth Fidei Catholicae in Misnia praeconis quondam celeberrimi. Opus nunc denuo recognitum, et multis locis à mendis repurgatum Pars Hyemalis. Singulis vero partibus, suis cuique index proprius adiunctus est*, Monachii, ex Typographia Nicolai Henrici. 1614. [230, BKO VIII 49, 160] oraz ten sam tytuł wyd. Coloniae Agrippinae sumptibus Antonii Hierati, 1625. [231, BKO VIII 50, 161].

¹⁶⁸ F. Dominguez, *Escobar y Mendoza*, LthK, b. 3, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1995, kol. 882.

¹⁶⁹ 1) *R. P. Antonii de Escobar et Mendoza Vallisoletani à Societate Iesu Theologi, ad Evangelia temporis commentarii panegiricis moralibus illustrati. Volumen quintum. (...) 2) Antonii de Escobar et Mendoza, E' Societate Iesu, in Evangelia Sanctorum volumen sextum*, Lugduni, Sumptib. Haered. Petri Prost, Philippi Borde, & Laurentij Arnaud, 1648 [257, 258; BKO I 35 II, I 35 III, 273, 274].

¹⁷⁰ Onofrio, *Historia teologii, IV. Epoka nowożytna*, Kraków 2008, s. 226; Marszałska, *Biblioteka opactwa Cystersów*, s. 189.

życia autora wydany był 40 razy, a w sto lat po jego śmierci 200 razy¹⁷¹. W zbiorach opatowskich znajdują się dwa egzemplarze tego dzieła¹⁷². Starszy, wydany w Gdańsku w 1693 roku, został współoprawiony z *Enchiridionem* Karola Borromeusza. Egzemplarz młodszy nie ma pierwszych kart; znajduje się na nim nota proweniencyjna Jana Markiewicza z datą 1732.

Dużą popularnością cieszyły się także kazania księdza Szymona Starowolskiego, kanonika krakowskiego, uznawanego za jednego z najwybitniejszych ludzi nauki XVIII stulecia. Książd Starowski słynął z erudycyjnych kazań¹⁷³. Egzemplarz znajdujący się w zbiorach opatowskich to kazania na niedziele całego roku liturgicznego wydane w krakowskiej oficynie Krzysztofa Schedela¹⁷⁴ (wolumin nie ma oprawy, karty tytułowej i kart końcowych).

Wśród literatury religijnej znajdują się egzemplarze dzieł najwybitniejszych polskich teologów moralnych. Jest wśród nich pochodzący z Opatowa Adam, nazywany Opatowczykiem. Był doktorem teologii; pełnił funkcję dziekana wydziału sztuk wyzwolonych Akademii Krakowskiej, a następnie przez siedem kadencji był jej rektorem. Pisma Opatowczyka z zakresu teologii moralnej i ascetyki uważane są za szczytowe osiągnięcie w tej dziedzinie w XVII wieku. Jednym z najważniejszych jego dzieł był podręcznik do sakramentologii, tak ceniony i popularny, że powołana została specjalna fundacja celem umożliwienia biedniejszym studentom jego zakupu¹⁷⁵. Egzemplarz pierwszego wydania tego podręcznika znajduje się w bibliotece opatowskiej¹⁷⁶. Jego stan jest zasadniczo bardzo

¹⁷¹ Iwańska-Cieślik, *Biblioteka kapituly*, s. 271.

¹⁷² 1) *Medulla theologiae moralis (...)* à R. P. Hermanno Busenbaum... 2) *S. Caroli card. Borromaei (...) Enchiridion (...)* Dantisci, Sumptibus Simonis Beckensteinii, 1693 [160, 161, BKO III 19-20, 55]; LF *Medulla theologiae moralis (...)* à R. P. Hermanno Busenbaum(...), Monasteri Westphaliae, Typis Bernardi Raesfeldi, 1652 [162, BKO III 21, 56]. Drugi wolumin: egzemplarz zidentyfikowany na podst. https://books.google.cz/books?id=MN1FAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (dostęp: 13.02.2017).

¹⁷³ M. Brzozowski, *Teoria kaznodziejstwa*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce (wiek XVI-XVIII)*, t. II, cz. I, Lublin 1975, s. 404-405; Panuś, *Kaznodziejstwo w Polsce: od średniowiecza*, s. 468-474; M. Michalska, *Starowski Szymon*, EK, t. 18, Lublin 2013, kol. 861-862; tam starsza literatura.

¹⁷⁴ *Arka Testamentu, Zamykająca w sobie Kazania niedzielne Całego Roku, Na dwie Części rozdzielone: Z których Pierwsza Część Pars Hyemalis Iest Rzeczona, A przez X. Szymona Starowolskiego, Kantora Tarnowskiego, Ku pożytkowi y zbudowaniu duchownemu, nabożnym Kátholikom Wystawiona*, W Krakowie, W Drukarniemy Krzysztofa Schedla, 1648 [245, BKO VIII 22, 137]. O oficynie: K. Korotajowa, *Schedel, Szedel Krzysztof*, SPKP, s. 793-794.

¹⁷⁵ F. Bracha, *Adam Opatowski (1574-1647). W 300-letnią rocznicę śmierci*, „Nasza Przyszłość”, 3 (1947) s. 121-144; M. Rechowicz, *Wydział Teologiczny Akademii Krakowskiej w XVII i XVIII wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. II, cz. 2, Lublin 1975, s. 20; A. Derdziuk, *Polscy teologowie moralisści XVII w.*, „Rocznik Teologiczny”, 48 (2001) z. 3, s. 9; E. Kasjaniuk, *Opatowski, Opatovius, Opatowiusz, Opatowczyk Adam*, EK, t. 14, Lublin 2010, kol. 613-614.

¹⁷⁶ *Tractatus de sacramentis in genere et specie, quibus circa sacramentum poenitenti adjuncti sunt libri duo, unus de censuris, alter de indulgentiis, authore R. D. Adamo Opatovio S. Tn: Doctore et in Alma Academia Crac: Professore Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Canonico*, in officina Chryst. Schedely, Cracoviae 1642 [210, BKO III 5, 44].

dobry; nieco uszkodzona jest oprawa wykonana z jasnej skóry i zdobiona ślepym wyciskiem. Brak również karty tytułowej; pierwszą zachowaną jest karta z dedykacją dla biskupa Piotra Gębickiego.

Podczas pogrzebu Adama Opatowczyka mowę pogrzebową wygłosił jego wychowanek i uczeń, Szymon Makowski¹⁷⁷. Makowski był wybitnym teologiem moralnym, kaznodzieją, wieloletnim profesorem teologii i rektorem Akademii Krakowskiej¹⁷⁸. Biblioteka opatowska posiada pięć woluminów z jego dziełami. Dwa z nich to identyczne egzemplarze z kazaniem letnimi, które powstały dla Jana Kazimierza¹⁷⁹ i wydrukowane zostały w krakowskiej oficynie Łukasza Kupisza¹⁸⁰. Jeden egzemplarz zawiera kazania letnie i zimowe spisane dla Andrzeja Trzebieckiego¹⁸¹. Dwa pozostałe woluminy to również identyczne wydania wykładów teologii moralnej według Dekalogu¹⁸².

Dużą popularnością cieszyły się także publikacje Ferdynanda Ohm-Januszewskiego, dominikańskiego teologa i doktora filozofii¹⁸³. W Opatowie znajdują się jego rozważania dotyczące sumienia i ślubów zakonnych¹⁸⁴. Wolumin nie ma oprawy, a także początkowych i końcowych kart.

W zbiorach opatowskich znajduje się również jedna z licznych publikacji Wojciecha Tylkowskiego, niezwykle barwnej postaci XVII-wiecznego polskiego świata naukowego. Wykształcony jezuita, *homo universale*, był jednym z najgorliwszych popularyzatorów wiedzy, zwłaszcza w dziedzinie teologii, nauk ści-

¹⁷⁷ *Posthuma Lavs Viri Eruditissimi [...] D. Adami Opatovii, Sac. Theol. Doctoris & Professoris, Cathedralis Templi Cracouien. Canonici [...]* A R. Simone Stanislao Makowski [...] *in mœrentem ex tanti Uiri obitu, Academiam solatij & obseruantie causa, die funeris 9. Nouembris, Anno 1647 Porrecta.* Cracoviae, Apud Lucam Kupisz 1647 <https://polona.pl/item/46768975/2/> (dostęp: 10.01.2017).

¹⁷⁸ Rechowicz, *Wydział Teologiczny*, s. 25, przyp. 25; E. Kasjaniuk, *Makowski Szymon Stanisław*, EK, t. 11, Lublin 2006, kol. 885-886; tam starsza literatura.

¹⁷⁹ *Pars Æstiva Concionvm Pro Festiuitatibvs Christi, B. Virginis Et Sanctorvm : A prima Iulij vsq[ue] ad vltimam Decembris : Addita in fine Concione Gratiarvm Actoria Post expulsionem Sueticam & Transyluanorum / Avctore M. Simone Stanislao Makowski (...)*, Cracoviae apud Haeredes & Successores Lucae Kupisz, 1665 [49, BKO VIII 15, 131] i [50, BKO VIII 16, 132].

¹⁸⁰ O wydawcy: M. Zawłocka, *Kupisz Łukasz*, PSPK, s. 489.

¹⁸¹ *Pars Æstiva Concionvm Pro Festiuitatibvs Christi, B. Virginis Et Sanctorvm : A prima Iulij vsq[ue] ad vltimam Decembris : Addita in fine Concione Gratiarvm Actoria Post expulsionem Sueticam & Transyluanorum Avctore M. Simone Stanislao Makowski*, Cracoviae apud Haeredes & Successores Lucae Kupisz, 1665; 2) *Pars hyemalis concionum dominicalium a prima Adventus usque ad Pentecosten*, Cracoviae, in Officina Alberti Siekielowic, 1668 [51-52, BKO VIII 17-18, 133].

¹⁸² *Explanatio Decalogi. Auctore M. Simone Stanislao Makowski, Sacre Theologiae Doctorae & Professore, Ecclesiae Sancti Floriani Custodae, S. R. M. Secretario, Cancellario Lanciensi, ac interea Studij Universitatis Cracoviensis Generali Rectore*, Cracoviae, Apud Albertum Gorecki, 1682; [53, BKO VIII 19, 134; 54, BKO VIII 20, 135].

¹⁸³ Derdziuk, *Polscy teologowie*, s. 7; F. Greniuk, S. Janeczek, *Januszowski-Ohm, Januschowitz, Ferdynand OP*, EK, t. 7, Lublin 1997, kol. 1006-1007; tam starsza literatura.

¹⁸⁴ *Sententiae Morales. Conscientiae Directivae. Ex varijs Theologis, praecipue Angelici Doctoris Discipulis, desumptae. Et in quatuor libros distinctae. Authore F. Ferdinando Ohm, vulge Januszowski, S.T.M. Ordo Praedicatorium*, Cracoviae, Typis Universitatis, 1687 [133, BKO III 11, 49].

ślych i filozofii. Wszechstronne tematycznie, kompilatorskie dzieła Tylkowskiego dość różnie były oceniane przez współczesnych i potomnych. Uznanie cieszyły się jego prace teologiczne i kazuistyczne, a także te dotyczące mechaniki, rolnictwa czy estetyki malarstwa i architektury. Natomiast przez W. Tatarkiewicza Tylkowski określony został mianem „karykaturalnego okazu jezuickiego scholastycyzmu”. Nad naukę przedkładał Tylkowski prawa boskie odrzucając heliocentryczny model świata jako nazbyt hipotetyczny¹⁸⁵. W popularyzatorski cel jego twórczości doskonale wpisuje się opatowski egzemplarz *Arithematica curiosa*, czyli zbiór zestawień matematycznych, zagadek i zadań¹⁸⁶. Wolumin jest mocno uszkodzony, nie ma oprawy oraz kart początkowych i końcowych.

Ciekawą pozycją z kręgu literatury XVII-wiecznej jest historia Polski pojagiellońskiej autorstwa biskupa płockiego, Stanisława Łubieńskiego (1574-1640)¹⁸⁷. Opis ten, wzbogacony o przeżycia własne autora, został wydany pośmiertnie w Antwerpii w 1643 roku nakładem jego przyjaciół¹⁸⁸.

Wśród innych, znaczących tytułów wydanych w XVII wieku, w zbiorach opatowskich znajdują się m.in. *De Instructione Sacerdotum & peccatis mortalibus*, najbardziej znane dzieło wybitnego XVI-wiecznego moralisty, kardynała Franciszka Toletanusa¹⁸⁹ oraz druga część *Caelum Empyreum* słynnego kaznodziei jezuickiego, Henryka Engelgrave¹⁹⁰.

W antwerpskiej drukarni Willema Lesteensa wydany został *Paradisus virginalis. Conciones in festis semper Virginis Dei Genitricis Mariae*. Autorem jest żyjący w XII stuleciu dominikanin, a kanonizowany w XVII wieku, św. Jan z Maty¹⁹¹.

¹⁸⁵ J. Tazbir, *Wojciech Tylkowski - polihistor ośmieszony*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 23/1 (1978) s. 83-100; J. Figiel, *Tylkowski Wojciech SJ*, EK, t. 19, Lublin 2013, kol. 1219-1220; tam strasza literatura.

¹⁸⁶ *Arithmenticae curiosae editio secunda (...) authore R. P. ad Alberto Tylkowski (...)* Olivae, Imprimeb. Joh. Jacob. Textor Factor. 1689 [182, BKO XII 14, 266]. Wolumin zidentyfikowany na podstawie identycznego egzemplarza ze zbiorów PAU Biblioteki Kórnickiej; <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=317651&from=pubindex&dirids=4&lp=910> (dostęp: 10.01.2017).

¹⁸⁷ *Stanislai Lubienski episcopi plocensis opera posthuma, historica, historo-politica, variique discursus, epistolae, et aliquot orationes, quorum Indicem sequentes post Prefationes Pagina ostendunt, edita ab executoribus testamenti*, Antverpiae apud Ioannem Meursium, 1643 [211, BKO X 3, 208]. O autorze: P. Gach, *Łubieński Stanisław*, EK, t. 11, Lublin 2006, kol. 579-580; tam starsza literatura

¹⁸⁸ Iwańska-Cieślak, *Biblioteka kapituły*, s. 304.

¹⁸⁹ *Francisci Toleti e Societate Iesu (...) De Instructione Sacerdotum & peccatis mortalibus, libri octo*, Lugduni Sumptibus Haered. Gabr. Boissat & Laurentii Anisson. 1641 [137, III12, 106]. Marszalska, *Biblioteka opactwa Cystersów*, s. 189.

¹⁹⁰ *Coelum Empyreum (...) Per R. P. Henricum Engelgrave, Societatis Jesu Theologum. Pars II. Coloniae Agrippinae, Sumptibus Hermanni Demen*, 1690 [111, BKO VIII 54, 165] (egzemplarz zidentyfikowany na podstawie: https://books.google.pl/books?id=JHdIA-AAAcAAJ&pg=PP7&lp=PP7&dq=Engelgrave,+Coelum+Empyreum+1686&source=bl&ots=ZjF04_Fh47&sig=BZWWeG1-d7QDBHHV5cmtWcf-OgQ&hl=p1&sa=X&ved=0ahU-KEwj2jOq-zpFVAhURK1AKHYdEA-MQ6AEIPzAD#v=onepage&q=Engelgrave%2C%20Coelum%20Empyreum%201686&f=false (dostęp: 10.01.2017).

¹⁹¹ *Paradisus virginalis. Conciones in festis semper Virginis Dei Genitricis Mariae. Auctore R.P.F. Ioanne*

Egzemplarze tego dzieła, przeznaczone na polski rynek, sygnowała lubelska filia słynnej gdańskiej księgarni Förstnerów – wydawnictwo *Bibliopolium*¹⁹².

Z krakowskiej oficyny Łukasza Kupisza, podobnie jak dzieła Szymona Makowskiego, pochodzą dwa druki XVII-wieczne. Pierwszy to *Wspaniałości hierarchii politycznej i kościelnej* Piotra z Poznania¹⁹³, profesora Uniwersytetu Krakowskiego, lekarza królewskiego, humanisty i filantropa¹⁹⁴ drugi to: *Zbiór pojęć św. Dydaka z Alcalí*¹⁹⁵, XV-wiecznego franciszkanina i misjonarza¹⁹⁶.

Z XVII-wiecznych ksiąg liturgicznych warto wymienić oprawiony w jasną skórę *Katechizm rzymski*¹⁹⁷. Wolumin wydany został w najbardziej znanej w XVI wieku i najdłużej czynnej (do XIX stulecia) oficynie antweperskiej założonej przez Krzysztofa Plantina¹⁹⁸.

W zbiorach opatowskich znajduje się także jeden tytuł autorstwa Simone Maioli (1520-1598?). Był on z wykształcenia kanonistą, pełnił funkcję biskupa Volturrara. Jedno z jego najciekawszych dzieł to *Dies caniculares* spisane w formie dialogu między rycerzem, filozofem i teologiem, które zdają się być trzema „duszami” samego autora. Jest to encyklopedyczne dzieło poruszające szeroko zagadnienia dotyczące świata realnego – fizyki, geografii, biologii, które stają się okazją do rozważań filozoficznych, teologicznych i moralizujących. Widoczny jest w nim także wpływ literatury starożytnej i wczesnochrześcijańskiej, ale też uwzględnione zostały obserwacje wydarzeń współczesnych, jak np. odkrycie Nowego Świata. Dzieło to wydane zostało po raz pierwszy w 1597 roku i cieszyło się dużą popularnością w Europie, zwłaszcza wśród ludzi Kościoła¹⁹⁹. W opatowskim

---

de Mata Ordinis Fratrum Praedicatorum..., Lublini, Prostant in officina Georgii Försteri Bibliopolae Regij Anno 1650 [79, BKO VIII 57, 168].

¹⁹² I. Strelnikowa, *Drukarstwo lubelskie w XVI i XVII wieku*, „Bibliotekarz Lubelski”, 3-4 (1971) s. 20; A. Jedrzejowska, *Förster*, PSPK, s. 231; T. Sulerzyska, *Księgarnia Försterów - „Bibliopolium Forsterianum” 1617-1668*, „Rocznik Historii Sztuki”, 27 (2002) s. 138, 146-149 [131-169].

¹⁹³ *Splendores hierarchiae politicae et ecclesiasticae (...)* Authore A. R. P. Petro Posnaniense (...), Cracoviae, Apud Lucam Kupisz Typographum, 1652 [119, BKO VII 12, 116].

¹⁹⁴ L. Hajdukiewicz, *Piotr z Poznania*, IPSB; <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/piotr-z-poznania> (dostęp: 10.02.2017).

¹⁹⁵ *Fascicvlvs Floridissimorum & gemmeorum Conceptvum Qvos Ex Sylva Pvlcherrimarvm Commentationvum [...] Didaci Nisseni [...] Jn vitam Abrahæ, Isaac & Iacob & Politici Christiani ex eorum moribus effigiati [...] Collegit Et in vsum Concionatorum digessit Interpres Latinus Fr. Ioannes Freylinck [...]* Cracoviæ : Apud Lvcam Kvpisz, Cracoviae 1650 [BKO VIII 79, 188].

¹⁹⁶ J. Lang, *Didacus v. Alcalá*, LThK, b. 3, kol. 208.

¹⁹⁷ *Catechismus Romanus ex decreto Concilii Tridentini & Pii V*, Antverpiae ex officina Plantiniana, 1611 [124, BKO II 10, 33].

¹⁹⁸ Szwejkowska, *Książka drukowana*, s. 92-93.

¹⁹⁹ R. N., *I “Dies caniculares” di Simone Maioli, un dimenticato testo cinquecentesco nel panorama storico dell’entomologia in Italia*, Atto di XXIII Congresso Nazionale Italiano di Entomologia, Genova, 13-16 giugno 2011, s. 367; <http://www.academiaentomologia.it/pdf/XXIII%20CNIE%20Genova,%2013-16%20giugno%202011-ISBN.pdf> (dostęp: 10.02.2017).

egzemplarzu *Dies caniculares* nie zachowała się oprawa; mimo to stan kart jest dobry²⁰⁰.

Odzwierciedleniem bieżących wydarzeń były niewątpliwie akta z jednej z najgłośniejszych dysput katolików z ewangelikami, która odbyła się w Ratzybnie w 1601 roku. Dysputa dotyczyła Pisma Świętego i Tradycji, a jej inicjatorami byli: książę Maksymilian I Bawarski i Filip Ludwik von Pfalz-Neuburg²⁰¹. Obrady zaowocowały licznymi (55) publikacjami polemicznymi, z czego trzy współoprawne tytuły znajdują się w zbiorach opatowskich²⁰².

Druki XVIII-wieczne

Literatura XVIII-wieczna stanowi niewielką część księgozbioru opatowskiego; większość ksiąg zachowana jest w dobrym stanie. Wśród 51 woluminów stosunkowo liczne są pozycje w języku polskim wydawane przeważnie w oficynach jezuickich; ich znaczną część stanowią kazania. Jak niemal w każdym księgozbiorze przykościelnym, i w opatowskim znalazły się kazania Piotra Skargi, wychowanka Akademii Krakowskiej, nadwornego kaznodziei królewskiego²⁰³. Dwa egzemplarze – *Kazań odświętnych* i *Kazań na niedziele całego roku* – wydane zostały skromnie, w papierowych okładkach, w oficynie sandomierskiej u schyłku XVIII wieku²⁰⁴. Kolejny egzemplarz – *Kazań na Niedziele y Święta całego Roku x. Piotra Skargi* – jest mocno zdefektowany. Brak w nim kart początkowych; tytułową drukowaną zastąpiono pisaną ręcznie, podobnie jak 88 następnych stron kazań²⁰⁵.

²⁰⁰ *Simonis Maioli episcopi vulturariensis Colloquiorum, sive Dierum Canicularum(..) Tomus Tertius (...)* Helenopoli 1610 [84, BKO XI 33, 231].

²⁰¹ M. Banaszak, *Historia kościoła katolickiego*, t. 3, *Czasy nowożytne 1517-1758*, Warszawa 1989, s. 118.

²⁰² 1) *Acta colloquii ratisbonensis de norma doctrinae catholicae...* Monachii. Ex typographia Nicolai Henrici 1602; 2) *Responsum Jacobi Greiseri Societatis Iesu theologi...* Ingolstadii, Ex Typographia Adami Sartorii. 1602; 3) *Relatio compendiaria de initio processu...* Monachii. Ex typographia Nicolai Henrici 1602 [88-90, BKO II 6-8, 31].

²⁰³ K. Stola, E. Wioro, *Skarga Piotr SJ*, EK, t. 18, Lublin 2013, kol. 269-272; tam starsza literatura.

²⁰⁴ *Kazania odświętne Wielebnego Xiedza Piotra Skargi Towarzystwa Jezusowego krolow polskich Stefana i Zygmunta III. Theologa i Kaznodziei przedrukowane*. Tom wtory. w Sandomierzu Roku Pańskiego 1790 [318, VIII 102, 193]; *Kazania na niedziele całego roku wielebnego xiedza Piotra Skargi Towarzystwa Jezusowego krolow polskich Stefana i Zygmunta III Theologa i Kaznodziei przedrukowane z Pozwoleniem Zwierzchności. Tom trzeci. w Drukarni Sandomierskiej Roku Pańskiego 1792* [319, BKO VIII 104, 194]

²⁰⁵ *Kazania na Niedziele y Święta całego Roku x. Piotra Skargi*, XVIII w.(?), [BKO VIII 101, 269].

Wśród innych tytułów z tego zakresu warto wymienić *Kazania przygodne* Karola Fabianiego²⁰⁶, cenionego kaznodziei z zakonu jezuitów (1716-1791)²⁰⁷ oraz *Kazania na święta uroczyste w katedrze wrocławskiej* Feliksa Synakiewicza²⁰⁸, reformaty, nadwornego teologa królewskiego²⁰⁹.

Liczne kazania powstawały z okazji obchodów roku jubileuszowego 1775²¹⁰. Autorem trzypięciotomowego zbioru takich kazań był Zygmunt Łastowski, pleban ikażnieński. W zbiorach opatowskich znajdują się tomy: pierwszy²¹¹ i trzeci²¹². Kazania Łastowskiego skierowane były do wąskiego grona słuchaczy, jakim byli jego parafianie. Na tle kaznodziejstwa XVIII-wiecznego wyróżniają się prostym językiem oraz naciskiem położonym na tematykę religijno-moralną i społeczną²¹³.

Dużą popularnością w XVIII-wiecznym kaznodziejstwie, w okresie niewoli narodowej, cieszyły się kazania maryjne²¹⁴. W zbiorach opatowskich odzwierciedleniem tego nurtu jest mocno zniszczony wolumin z kazaniem poświęconym Matce Boskiej Sokalskiej autorstwa Ignacego Orłowskiego²¹⁵.

²⁰⁶ *Kazania przygodne na dni Świętych pańskich których się pamiętka w niektórych tylko kościołach uroczyste obchodzi przez X. Karola Fabianiego Kanonika Kaliskiego, szkół woiewodzkich Łęczyckich kaznodzieję(...)*. Tom I. W Kaliszu w Drukarni J. O. Xcia Prymasa Arcy Biskupa Gnieźnieńskiego. 1790. [313, BKO VIII 67, 178].

²⁰⁷ Panuś, *Kaznodziejstwo w Polsce: od oświecenia do XX wieku*, Kraków 2001, s. 128-129.

²⁰⁸ *Kazania na święta uroczyste w katedrze wrocławskiej przez X. Felixa Synakiewicza Kaznodzieję Reformata Prowincyi Pruskiej Roku 1779 Miane*, W Warszawie : w Drukarni Nadwornej J.K.Mci i Prześw. Kommissyi Eduk. Narod. R. 1793 [314, BKO VIII 68, 179].

²⁰⁹ J. Pelczar, *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce*, 1911, s. 311-312.

²¹⁰ J. Holland, *Modern Catholic Social Teaching. The Popes Confront the Industrial Age (1740-1958)*, New York/Mahwah 2003, s. 66 https://books.google.pl/books?id=rbMutYO8_9EC&pg=PA66&lpg=PA66&dq=salutis+nostrae+1775&source=bl&ots=tBPFLWy5Dm&sig=7P87bT-58vKDRjNfWG66Ps9iGDFs&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwjWzrOksLHVAhWFIVAKHSLW-B78Q6AEIQTAD#v=snippet&q=Salutis%20nostrae&f=false (dostęp: 19.02.2017).

²¹¹ *Kazania jubileuszowe z materyi od J. O. Księżęcia Biskupa Wileńskiego na Dyecezyą wydanych przez X. Zygmunta Łastowskiego, kanonika inflantskiego, proboszcza ikażnieńskiego miane w własnym kościele parafialnym*, tom I, edycja druga. w Warszawie w Drukarni Uprzywilejowanej XX. Missyonarzów. [321, BKO VIII 46, 157]. Brak roku wydania egzemplarza.

²¹² *Kazania jubileuszowe z materyi od J. O. Księżęcia Biskupa Wileńskiego na Dyecezyą wydanych przez X. Zygmunta Łastowskiego, kanonika inflantskiego, proboszcza ikażnieńskiego miane w własnym kościele parafialnym*, tom III, w Warszawie w Drukarni Uprzywilejowanej XX. Missyonarzów, [321, BKO VIII 46, 181]. Brak roku wydania egzemplarza.

²¹³ Panuś, *Kaznodziejstwo w Polsce: od oświecenia*, s. 79-81; tam starsza literatura.

²¹⁴ Tamże, s. 194.

²¹⁵ Orłowski Ignacy, *Chwała Koronna Szczęśliwa Koronacya Monarchini Calego Świata Maryi, w cudownym Iey Obrzędzie Sokalskim, Anielską ręką wymalowanym, Od Oyca S. Jnnocencjusza XIII złotą koroną udarowanym. Roku 1794. Dnia Ósmego Września. (...) Jaśnie Wielmożnemu Jmci Panu Michałowi na Złotym Potoku y Sedziszowie Potockiemu Woiewodzie Wołyńskiemu Pisarzowi Wielkiemu Koronnemu Syndykowi Generalnemu Zakonu S. Franciszka Obserwantów Prowincyi Ruskiej, Fundatorowi, y tej Koronacyi Osobliwszemu Dobrodziejowi zapisana, Przez Jednego Zakonnika Konwentu Sokalskiego, za Licencyą Starszych, Roku 1726.* w Lwowie, w Drukarni Collegium Societatis Jesu (1726). [62, BKO VIII 78, 187]. Egzemplarz zidentyfikowany na podstawie: <https://www.zamek-lancut.pl/pl/Digitalizacja/MuzeumKsiazkiIDrukarnstwaWKijowie> (dostęp:

Ważną postacią w historii XVIII-wiecznego piśmiennictwa religijnego był jezuita, Kacper Druzbicki, specjalizujący się w pismach ascetyczno-mistycznych i mariologicznych²¹⁶. Przykładem tych pierwszych są *Medytacje na niedziele całego roku*²¹⁷ – egzemplarz ni ma oprawy, karty tytułowej i końcowych.

Wśród opatowskich starodruków jedynym egzemplarzem Biblii w języku polskim jest *Biblia Gdańska*²¹⁸. Wydana została w formacie *octavo* i oprawiona w tekturę pokrytą skórą. Przy woluminie zachowała się klamra. Mimo lekko uszkodzonej oprawy oraz braku kilku kart egzemplarz ten jest w dobrym stanie.

W zbiorach opatowskich znajdują się także dwa XVIII-wieczne egzemplarze tzw. *Rytuału piotrkowskiego*²¹⁹, zawierającego przepisy normujące kwestie wiary i dyscypliny kościelnej. Piotrków był miejscem licznych zjazdów duchowieństwa polskiego; tu zatwierdzono i ogłoszono w 1551 roku *Confessio catholicae fidei Christiana* Stanisława Hozjusza, a w 1577 roku przyjęto uchwały Soboru Trydenckiego. Postanowienia wszystkich synodów piotrkowskich zostały zebrane w 1628 roku w jedną księgę przez ówczesnego prymasa Jana Wężyka, a w 1630 roku zatwierdzone przez Stolicę Apostolską. Na tej podstawie powstał nowy rytuał nazwany piotrkowskim, wzorowany na Rytuale Rzymskim i wzbogacony o opis polskich zwyczajów liturgicznych²²⁰. Jeden z egzemplarzy opatowskich z 1756 roku, oprawiony został wtórnie w gruby papier z lakowymi pieczęciami.

Wartym wymienienia tytułem jest drugi tom zbioru dokumentów współczesnych autorowi, biskupowi kijowskiemu, płockiemu i na końcu warmińskiemu,

14.02.2017). O autorze: A. Obruśnik, *Orłowski Ignacy OFMObs*, EK, t. 14, Lublin 2010, kol. 801-802; tam starsza literatura.

²¹⁶ J. Majkowski, J. Misiurek, *Druzbicki Kasper SJ*, EK, t. 4, Lublin 1983, kol. 238-241; tam starsza literatura; Panuś, *Kaznodziejstwo w Polsce: od średniowiecza*, s. 369, 393.

²¹⁷ *Venerabilis Patris Gasparis Druzbicki e Societate Jesu Opera omnia ascetica*, Ingolstadii, Sumptibus Joannis Andreae de la Haye, 1732 [248, BKO IV 15, 70]. Egzemplarz zidentyfikowany na podstawie: <https://books.google.pl/books?id=Wao0CrxfscC&pg=PA645&lpq=PA645&dq=Gasparis+Druzbicki,+In+Dominicas+Anni+Totius+Meditationes&source=bl&ots=CkVkXyX0e-A&sig=vASRjsNHOPpVNVIp3c3-5DyazkY&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEw7prbjx5fVAhWG-ZVAKHSjUCYIQ6AEINDAC#v=onepage&q=Gasparis%20Druzbicki%2C%20In%20Dominicas%20Anni%20Totius%20Meditationes&f=false> (dostęp: 17.02.2017).

²¹⁸ *Byblia święta, to iest : wszystko Pismo Święte, Starego i Nowego Przymierza z Żydowskiego i Greckiego Języka na Polski pilnie i wiernie przetłumaczone; Dopiero ale od rożnych omyłkow Drukarskich iest oczyszcione. Każdy Rozdział Summaryami naznaczony i podzielony, obsieruieyszymi i nuypotrzebnieyszymi Parallelami dolożony i poprawiony. A teraz podług Edycyi Gdańskiej, Roku 1632. świeżo, na Zbudowanie w nayświętszey i prawdziwey Wierze Zborom Bożym polskim, po długim zadaniu wystawione. Królewiec 1738. Drukował Nakładem i Kosztem swoim Jan Henryk Hartung. [118, BKO I 3, 3].*

²¹⁹ 1) *Rituale Sacramentorum ac Aliarum Ecclesiae Ceremoniarum ex Rituali juxta Decretum Synodi Petricoviensis, edito, depromptum, ad uniformem Ecclesiarum Regni Poloniae & Magni Ducatus, Lithuanie usum, insuper aliquibus auctum. Reimpressum Anno Domini 1756 Calissii in Collegio Karnkovicano (142, VI 3, 83) Rituale sacramentorum (...) reimpressum Anno Domini 1757 Sandomiriae. Typis S. R. M. Coll: Soc: IESU. [144, BKO VI 4, 84].*

²²⁰ W. Malesa, *Synody piotrkowskie a polskie zwyczaje liturgiczne zachowane po przyjęciu trydenckiej formy liturgii*, „Kultura - media - teologia”, 17 (2014) s. 97-100.

Andrzejowi Chryzostomowi Załuskiemu²²¹. Na wewnętrznej, przedniej okładzinie woluminu znajdują się zapiski o kuracji ręką króla Jana III Sobieskiego²²².

Nowością wydawniczą były *Żywoty świętych* wybrane przez jezuitę, Stefana Wielowiejskiego²²³. Wolumin nie posiada początkowych kart; zniszczone karty noszą ślady napraw.

Egzemplarzem, który można łączyć z działalnością szkoły kapitulnej, jest podręcznik do nauki gramatyki łacińskiej autorstwa portugalskiego jezuitę, E. Alwareza²²⁴. Był to podręcznik niezwykle popularny, zalecany przez *ratio studiorum*, w związku z tym jego wydania były często wznawiane²²⁵.

Niniejsza publikacja prezentuje niewielką część zasobów opatowskiej biblioteki kapitulnej – zarówno w wymiarze ilościowym, jak i chronologicznym. Konieczna byłoby, postulowana już²²⁶, konserwacja księgozbioru, a następnie opracowanie szczegółowego katalogu rzeczowego i tematycznego. Liczne noty proveniencyjne z pewnością pozwoliłyby na uzupełnienie wciąż niekompletnej listy kanoników opatowskich wraz z uszczegółowieniem chronologii pełnionych przez nich funkcji. Powtarzające się nazwiska pozwoliłyby również na zestawienie ksiąg pod kątem własnościowym.

Księgozbiór opatowski jest typowy, jeśli chodzi o zakres tematyczny jego zawartości. Ale unikatowość niektórych woluminów i ich proveniencja pozwalają na określenie zbioru jako jednego z cenniejszych w Małopolsce i przykolegiaczkich z terenu Polski.

²²¹ *Andreae Chrysostomi in Zaluskie Zaluski, primò Kiioviensis, postea Plocensis & nunc Varmiensis episcop Sacri Romani Imperii Principis, Ducis Selunensis, Terrarum Prussiae Praesidis Et Supremi Regni Poloniae Cancellarii Epistolarum Historico-Familiarium Tomus Secundvs. Obitus Joannis Tertij, Scissionem, Pacificationem, Motus Litvanicos, Tractatus cum Porta Othomannica, et alia acta usque ad annum 1701. exclusivè Continens.* Brunsbergae Typis mandatus. 1711 [217, BKO X 4, 209]. O autorze: M. Butkiewicz, *Zaluscy, Andrzej Chryzostom*, EK, t. 20, red. Lublin 2014, kol. 1215; tam starsza literatura.

²²² NB. Uskarża się Król Jan III na Merkuryusz, który mu miał życie odjąć. Vide fol. 5. ubi ad marginem (...) Rex infirmus Mercurius sibi datum. NB. Pan Ionasz Zyd Doktor dopomógł dobrze do śmierci tak wielkiemu królowi Janowi III Zapłacił mu dobrodzieństwo vide fol (...) ibi ubi marginem legitur Signa Mercurij nimij.

²²³ *Nowe Żywoty Świętych. Dotąd Polskim językiem nie wydane. Cudownego w Świętych swoich Boga, Sławiące. Dziwnymi dziełami, cnot rozmaitych przykładami, y pobożnemi Rewolucjami Pełne. Dla pragnących, Świętych obcowania, y nienasyconego nigdy w czytaniu ukontentowania dusz Chrześcijańskich; Na każdy dzień przez cały Rok. Wybrane z poważnych Pisarzow. Przez W. X. Stefana Wielowiejskiego S. J. A po śmierci jego wydane. Część I-IV. Z dozwoleniem Starszych, Roku Pańskiego 1735 i 1739 w Kaliszu w drukarni Collegium Soc. Jesu.* [272, BKO IX 32, 203]. O autorze: A.P. Bieś: Wielowiejski, *Wielowiejski Stefan SJ*, EK, t. 20, Lublin 2014, kol. 528; tam starsza literatura.

²²⁴ *Emmanuelis Alvari Institutionum Grammaticarum libri primi pars prima. De Nominum Declinatione Verborum Coniugatione, Et Quatuordecim Praeceptis De Constructione.* Budae, Sumptibus Typographiae Regiae Universit. Pestensis 1799 [180, BKO XIII 10, 264].

²²⁵ Juda, *Przywileje drukarskie*, s. 95.

²²⁶ M. Rzepecka, *Archiwum kapituły i parafii Opatów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 93 (2010) s. 276.

*****

INDEKS POZYCJI UWZGLĘDNIONYCH W ARTYKULE

Rękopisy

- (LF) *Sermones.. (et alia?) Kazania adwentowe i o Matce B.* [AKO XIV/C, 4; 300].
- 1) *Sermones Peregrini de Sanctis.* 2) *Sermones Peregrini de Tempore, 1567-1571* AKO [XIV/C, 3; 301]
- Tomus III Ioannis Longini Canonici Cracoviēsis Historiæ Polonicæ Liber XII ab Anno Domini 1435* [rękopis nr 2, AKO X, 1; 302].
- Tractatus Theologicus de Deo Uno in Essentia Trino in Personis per scholastici disputationis propoertus (...)*, [XIV/C, 6; VI 51, 303].
- Vita gloriosissimæ matris Annæ christiparæ Virginis Mariæ genitricis ab Ascensio in compendium redacta ex historia suavissima eiusdem matris Annæ: ab religiosissimo viro F. Petro. Dorlando ordinis Carthusiensis in Zelem Theutonicæ prius edita* [Dz. XIV/C, nr 1].

Inkunabuły (z zachowaniem oryginalnej pisowni)

- Hugo de Sancto Victore de Sacramentis*, apud Georg Hussner, Argentine 1486, 4° [10, BKO III 3, 42].
- Ruperti Abbatis Monasterii Tuitiensis Ordini Sancto Benedicti, theologi antiqui, opera duo, ut egregia sane, ita diu desiderata multoque labore perquisita, ac sumptu haud ita modico excusa. In Matthæum de gloria & honore filij hominis, libri. XIII. De glorificatione Trinitatis & processione spiritus sancti libri. IX.* Coloniae. Apud Heredes Arnoldi Birckmanni. 1568. 2) (...) *de Victoria Verbi Dei, libri tredecim*, Lovanii Excudebat Servatius Saffenus, Expensis Viduae Arnoldi Birckmanni, 1566. 3) (...) *De Divinis Officijs libri duoecim*, Coloniae Agrippinae Apud Heredes Arnoldi Birckmanni 1566, 4) (...) *In Cantica Canticorum de incarnatione domini commentariorum libri 7 a multis seculis in hunc usque diem maxime desiderati multoque labore ac sumptu nunc iterum atque iterum excusi*, Coloniae Agrippinae Apud haeredes Arnoldi Birckmanni, 1566, 4° [47, BKO I 15-20, 7].
- Vita Christi Domini Servatoris Nostri, a R.P Ludolpho Saxone, Carthusiano, ante 250 annos ex sacris Euangeliis, veterumque patrum sententiis contexta, atque ita disposita: nihil ut eorum quae tum ad Historiæ tum ad Homiliarum totius anni rationem spectant decesse quidquam possit Opus ut vere pium ac eruditum ita singulis Christiæ pietatis alumnis plurimum et solatii et utilitatis allaturum*, Angelus Britannicus, Brixiae 1495, 4° [26, BKO I 43, 278].
- Biblia*, XV w., 2° [58, BKO I 1, 1].
- Jacobus Rainerus *Pantheologia sive Summa universæ theologiae*, pars I, II, apud Günter Zainer, Augsburg 1474, 2° [1, II 1, 26].

- Hugo de sancto Victore de Sacramentis*, apud Georg Hussner, Argentine 1485, 4° [10, BKO III 3, 42].
- Moralia Sancti Gregorii*, In officina Nicolai keslers Basilieñ. 1496, 4° [24, III 4, 43].
- Angelus de Clavasio *Summa angelica de casibus conscientiae*, Nicolaus Franckfort, Venetijs 1487, 4° [14, III 9, 47].
- Petrus Lombardus *Textus Sententiarum: Cum conclusionibus magistri Henrici Gorichem et concordantiis Biblie ac Canonum: necnon in principio singularum distinctionum utilimis summarijs: diligentissime iam primum appositis. Item errores quidam Parisius revocati: et articuli in quibus Magister communiter non tenetur. Item registrum totius libri*, Basileae 1498, 4° [30, BKO VII 6, 112].
- Petrus de Palude, *Sermones thesauri novi de tempore* Argentine 1483, 4° [5, VIII 2, 120]; *Sermones thesauri novi de Sanctis*, Argentine 1485, 4° [6, BKO VIII 3, 121]; *Sermones Thesauri novi de tempore* Argentine 1486, 4° [13, BKO VIII 4, 122]; (LF) *Sermones Thesauri Novi*, kon. XV w., 4° [9, BKO VIII 6, 123]; *Sermones Thesauri Novi de tempore*, Argentine 1497, 4° [9, VIII 7, 124]; *Sermones Thesauri novi de Sanctis*, Martinus Flach, Strasburg 1489, 4° [8, BKO VIII 8, 125].
- Sermones Thesauri Novi de tempore*, Argentine 1497, 4° [9, BKO VIII 7, 124];
- Opus postillarum et sermonum de tempore de evangelijs dominicalibus compilatum a fratre Jordano de Quedlinburg lectore Magdeburgensi ordinis fratrum heremitarum beati Augustini*, Argentinae 1483, 4° [36, BKO VIII 1, 119].
- 1) Heinrich Kramer, James Sprenger, Henricus Insistor, *Malleus maleficarum*, Drach, Speyer 1490, 4° (zidentyfikowany na podst. <http://diglib.hab.de/inkunabeln/151-quod-2f-1/start.htm>) (dostęp: 17.02.2017) 2) *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure: [1-2]. Daran Johannes: Processus iudiciarius. – Tractatus praesumptionum. – Dominicus: Summa notarii. – Tractatus notariatus. – [Ordo iudiciarius]...abbreviaturas in utroque iure sive processus iuris*, Argentinae 1490, 4° [15, 16; BKO III 33, VII 5; 61]
- Alphonsus de Spina, *Fortalitium fidei contra iudeos, sarracenos et alios christianae fidei inimicos*, Nurembergk Impensis Anthonij koberger, 1485, 4° [11, BKO II 3, 28].
- Decretum Gratiani cum apparatu Bartholomaei Brixiensis*, Michael Wensler, Basileae 1482, 2° [BKO VII 1, 108].
- Gregorii Papae IX Decretales cum summarijs suis et textuum diuisionibus ac etiam rubricarum continuationibus* per Antoniū koberger, Nuremberga, 1493, 2° [20, BKO VII 3, 110].
- Codex Domini Iustiniani...*, Anthonij. Koberger, Nuremberga 1488, 4° [37, BKO VII 4, 111].
- 1) *Francisci Marii Grapaldi poetae laureati De partibus Aedium libri (...)* Impressores Octavianū Salad ū & Franciscū Ugoletū, Parmae 1516, 4°; 2) *Voca-*

- bularius utriusque iuris*, Nuremberge per Anthoniū koberger, 1496, 4° [28/29, BKO XI 41/XIII 5, 238].
- Glosa psalterij Johannis de Turrecremata*, Argentinae 1495, 4° [BKO I 12, 4]
- Petrus de Bergamo, *Tabula omnium operum Divini doctoris sancti Thome Aquinatis*, Basilee per Nicolaum Kesler, 1495, 4° [25, BKO II 13, 34].
- 1) *Expositio Ludolphi carthusiensis in Psalterium: qui et auctor fuit vite christi 2) Francisci Petrarche poete laureatu Psalmi penitentiales elegantes et devoti*, Spirae 1491, 4° [17, BKO I 13, 5].
- 1) *Questio[n]es magistri Joha[n]nis versoris super libros ethicorum Arestotelis et textus eiusdem cum singulari diligentia correcte 2) Libri politicorum Arestotelis cum commento multu[m] vtili et compendioso magistri Iohan[n]is versoris. Tractantes de civitatum et rerum illarum necessitatem respicientium salutifera gubernatione pro civium convicto pacifico 3) Liber yconomicorum Arestotelis tracta[n]s de gubernatio[n]e reru[m] domesticarum cy[m] comme[n]to magistri Iohan[n]is versoris legentium aspectibus multu[s] amenus*, Coloniae 1494, 1492, XV w. (LF), 4°; [21-23; BKO XIII 18-20; 268];
- Albertus de Eyb, *Margarita poetica*, XV w., 4° [48, BKO XI 4, 212].

Druki XVI-wieczne

- 1) *Aristotelis De Natura Aut De Rerum Principijs, Libri VIII 2) Aristotelis De Coelo libri quatuor. 3) Aristotelis De Ortu et Interitu libri duo. 4) Aristotelis Meteorologicorum liber quator*. Basileae, per Ioannem Oporinum 1)1552; 2-4)1553, [141/1-4, BKO XI 50/1-4, 247]
- 1) *Tullius de Officiis cum commentariis Petri Marsi eiusque regonitione. Cuius epistolas queso perlegas & in principio & in calce operis editas. Insunt preterea paradoxa de amicitia: de senectute cum interpretibus suis 2) Hoc in volumine haec continentur. M. Tullii Ciceronis epistolarum familiarum libri sexdecim. Ubertini Clerici Crescentinatis Ciceronis epistolas commentarii Martini Philetici in quasdam epistolas electas commentarii Georgii Merulae Alexandrini in epistolam ad Lentulum Spintherem accurata interpretatio. Addita sunt etiam nonnulla alia loca in libro miscelaneorum per Angelum Politianum interpretata*, Venetiis 1500 [32-33, BKO XI 15-16, 219];
- 1) *Tullius de Officiis cum commentariis Petri Marsi eiusque regonitione. Cuius epistolas queso perlegas & in principio & in calce operis editas. Insunt preterea paradoxa de amicitia: de senectute cum interpretibus suis. 2) Argumenta Satyrarum Iuvenalis per Antonium Mancinellum. Cum quator commentarii*. Venetiis 1500 [34-35, BKO XI 17-18, 220].
- In M. T. Ciceronis Epistolas que familiares vocantur(...)* Tomus secundus. Impensis Iacobi Apelij Bibliopoeae Lipsensis, 1569 [196, BKO XI 20, 221].
- 1) *Historiae C. Crispi Salustii de L. Sergii Cathilinae coniuratione, ac bellu Iugurthino*, Coloniae Agrippinae, Ad intersignum Monocerotis, 1567; 2) *M. T. Ciceronis Contra Catilinam Orationes liber quatuor*, Coloniae 1564 [172-173, BKO IX 11, 201].

Horatii Odę Carmen Epodon et Sęulare cum exactissima Antonii Mancinelli: Et cum familiari Iodoci Badii Ascensii explanatione. Iehan Petit in Parrhisiis 1503 [250, BKO XI 37, 235].

Svetonius, *De illustribus viris, XVI w. (LF)* [193, BKO XI 45, 242].

P. Cornelii Taciti equitis Romani Annalium ab excessu Augusti sicut ipse vocat, sive Historiae Augustae, qui vulgo receptus est titulus est, libri sedecim, qui supersunt (...) per Beatum Rhenanum., Basilae in officina frobeniana per Hieronymum Frobenum et Nicolaum Episcopium, 1544 [277, BKO IX 6, 198].

Dionis Casii Historiae Romanorum Libri XXV ex Guilielmi Xylandri interpretatione, excudebat Henricus Stephanus 1592 [57, BKO IX 5, 197].

Q. Septimii Florentis Tertuliani Carthaginensis presbyteri autoris antiquissimi ac doctissimi scripta et plura (...) non omissis accuratis Beathi Rhenani Annotationibus, Bazyleae apud Hier. Froben et. Nic. Episcopium 1550 [262, BKO XI 36, 256].

1) *Io. Frobenius pio lectori S.D., divi Hilarii Pictavorum episcopi lucubrationes per Erasmum Roterodamum non mediocribus sudoribus emendatas, formulis nostris, operaque nostra, quantum licuit, ornavimus* 2) *Operum Divi Hilarii Pictavorum Episcopi Tomus Secundus,* In officina Frobeniana apud inclytam Basileam 1523 [282, BKO XI 25, 224].

Hoc Divi Hilarij volumen donatum est Ecclesie Opatoviensem ad usum predicatoris perpetuo, per Venerabilem virum Venceslaum Bohemom Cantorem Opatoviensem pro cuius anima exoretum deus.

Omnia quotqvot extant divi Ambrosii episcopi Mediolanensis opera: cum per Des. Erasmum Roterodamum, tum per alios eruditos viros (...) nunc denuo emendata, in quinque digesta ordines, quorum primus habet mores, secundus pugnas adversus haereticos, tertius orationes, epistolas, & conciones ad populum, quartus & quintus explanationes voluminum veteris & novi testamenti, una cum indice rerum copiosissimo, Froben, Basileae 1538 [259, BKO XI 5, 213]; [260, BKO XI 6, 214].

1) *Liber epistolarum Beati Augustini episcopi Hipponensis.ecclesiae..2) Onus ecclesiae temporibus hisce deplorandis Apocalypseos suis aequae conveniens (...),* Vęundatur ab Joanne Paruo & Iodoco Badio Ascensio, Parisiis, 1515; 1531, [43-44, BKO XI 7-8, 215].

Sermonum divi Augustini, Henrici Gran, Hagenaw 1521 [45, BKO XI 9, 216].

Quintus tomus operum D. Aur. Augustini Hipponensis episcopi, XXII libros de Civitate Dei(...), Froben, Basilee 1542 [42, BKO XI 10, 217].

Autores Historiae Ecclesiasticae . Eusebij Pamphili Caesariensis libri novem, Ruffino interprete. Ruffini presbyteri Aquileiensis, libri duo. Recogniti ad antiqua exemplaria Latina per Beat. Rhenanum. Item ex Theodorito Episcopo Cyrensi, Sozomeno, & Socrate Constantinopolitano libri duodecim, versi ab Epiphanio Scholastico, adabbreviati per Cassiodorum Senatorem: unde illis Tripartitae historiae vocabulum (...), Ioan. Frob. Apud inclytam Basileam 1523 [238, BKO IX 1, 195].

- Tomus nonus operum divi Hyeronimii Eusebii stridonensis complectens commentarios in Matthaeum et Marcum, et in divi Pauli epistolas*, Basileae in aedibus Io. Frobenii 1516 [287, BKO I 26, 18].
- D. Ioannis Chrysostomi Enarrationes, partim antehac, partim nunc primum tractatae & aeditae, in D. Pauli Epistolas, ad Galatas, Ephesios, Philippenses, Colossenses, Thessalonicenses, Thimotheum, Titum, Philemonem & Hebraeos*, Basileae apud Ioannem Hervagium 1536 [38, XI 27, 226]; *Quintus et ultimus tomus Operum D. Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani, variorum argumentorum, in quo Exegemata quaedam, item Didactica ac Paraenetica, Apologetica[ue] complectuntur* Basileae per Ioannem Hervagium, 1547 [41, BKO XI 30, 228]. *Opera D. Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani quotquot per graecorum exemplarium facultatem in Latinam linguam hactenus traduci potuerunt (...)*, Basileae apud Ioannem Hervagium 1547, [40, BKO XI 29, 233]
- D. Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani In omnes D. Pauli epistolas commentarii, quotquot apud Graecos extant latinitate donati, quorum bona pars quae hactenus desiderabatur, recens a D. Vuolfgango Musculo tractata est*, Ex Officina Ioan. Hervag, Basileae 1536, [39, BKO XI 28, 227].
- Historia scholastica magistri Petri comestoris sacre scripture seriem brevem...*, Georgius Husner, Argentine 1503, [235, I 27, 19].
- Urbani Bellunensis Institutionum in linguam graecam grammaticarum*, Basileae in aedibus Ioan. Valderi 1535 [273, BKO XIII 1, 259].
- Erasmi Roterodami Adagiorum*, Basileae apud Ioannem Hervagium, et Hieronymum Froben 1528 [266, BKO XI 26, 225].
- Nicolaus Perrotus *Cornucopiae sive linguae latinae Comentariorum (...)*, Aldus M. R. Venetiis, 1513 [271, BKO XI 24, 223].
- Historiarum domini Antonini archipresulis Florentini tribus tomis discretarum solertiorique studio recognitarum pars prima cum gemino eiusdem indice*. Iohannes Clein, Lugduni 1517, [279, BKO XI 4, 196].
- Confessio catholicae fidei christiana: vel potius explicatio (...)* A.R.D. Stanislao Hosio, Viennae in Austria in officina Michaelis Zymmermannij, 1560 [209, II 4, 29]; *Confessionis christiane catholicae fidei (...)* D. Stanislao Hosio (...) *Tomus primus...* Coloniae apud Maternum Cholinum, 1573 [179, BKO II 14, 35].
- Sermones Pomerii fratris Pelbarti de Themeswar divi Ordinis Sancti Francisci De tempore*, Hagenaw per Henricū Gran, 205, BKO VIII 11, 127; *Sermones tripartiti Quadragesimales per fratrem Pelbartū de Themeswar*, Lugduni : impressi per Jacobum Sacon, impensis Anthonii Koberger 206, BKO VIII 12, 128; *Sermones tripartiti Quadragesimales per fratrem Pelbartū de Themeswar*, Haguenae : Heinrich Gran pro Johanne Rynmann, 1507 [204, BKO VIII 13, 129].

- 1) *Sancti Bernardini Senensis Opera quae extant, omnia, tam hucusque impressa, quàm recens inuenta, in quatuor tomos distincta, a f. Petro Rodulphio episcopo Senogalliae restituta, et apostillis illustrata, vti eorum omnium elenchus indicabit. Tomus primus* 2) *Sancti Bernardini Senensis, Ordinis minorum, ac urbis Aquilae patroni, Quadragesimale de Evangelio aeterno (...)*... Tomus secundus. Venetiis apud Iuntas, 1590, 1591 [233, BKO XI 14, 218].
- Sermonu[m] opus exquisitissimu[m] ob sui deuotione[m] [et] raritate[m], gloria[m] sple[n]dorem ... patris Gotschalci, Eremitaru[m] diui Augustini ... pro t[em]p[or]e hyemali [et] aestivali sup[er] Epistolas Dominica[rum] per anni circulu[m],* Henricū Gran, Hagenaw 1520 [224, BKO VIII 24, 139].
- Quadragesimale de legibus anime fideli simplicis [et] deuote Magistri Leonardi de Utino,* Cleyn Zan, Lugduni 1501 [120, BKO VIII 40, 152].
- Decretalium Gregorii Papae IX Compilatio,* Lugduni 1504 [59, BKO VII 2, 109].
- Sextus Decretalium Liber a Bonifacio VIII in concilio Lugdunensi editus,* per Joannes Amorbachium, Petri froben impressus, Basileae 1511 [288-289, BKO VII 8-9, 113]
- Missale Cracoviense (...)* Johann Knobloch, Argentinae 1510 [213, BKO VI 37, 90].
1. *Missale pro itinerantibus secundum cursum ecclesie Cathedralis Cracovien[is] [...],* Kraków 1545 [215, BKO VI 41, 94].
  2. *Centuria IX. Memorabilium, utilium, ac iucundorum in Aphorismos Arcanorum omnis generis locupletes, perpulcre digestæ; Antonio Mizaldo Monluciano, medico auctore(...)* 1599 Francofurti ex officina typographica Ioannis Saurii. [151, BKO XI 59, 254].

Druki XVII-wieczne

- Thomae a Kempis 1) *Viatoris christiani pars prima. De imitatione Christi* (LF) 2) *Thomae a Kempis canonici regularis S. Augustini Soliloquium animae,* Coloniae Agrippinae 1643 (LF) [200, BKO IV 8, 63]
- Le catechisme ou introduction au symbole de la foy (...)* composé en espagnol par le R. P. Louis de Grenade de l'ordre de saint Dominique. Traduit de nouveau en français. Par Mr Girard Conseiller du Roy en ses sonseils. Tome premier, chez Pierre le Petit, Paris 1684; [BKO II 16, 38].
- Hortulus Reginae, sive Sermones Meffreth Fidei Catholicae in Misnia praeconis quondam celeberrimi. Opus nunc denuo recognitum, et multis locis à mendis repurgatum Pars Hyemalis. Singulis vero partibus, suus cuique index proprius adiunctus est,* Monachii, ex Typographia Nicolai Henrici. 1614. [230, BKO VIII 49, 160]
- Hortulus Reginae, sive Sermones Meffreth Fidei Catholicae in Misnia praeconis quondam celeberrimi. Opus nunc denuo recognitum, et multis locis à mendis repurgatum Pars Hyemalis. Singulis vero partibus, suus cuique index proprius adiunctus est,* Coloniae Agrippinae sumptibus Antonii Hierati, 1625. [231, BKO VIII 50, 161]

- 1) *R. P. Antonii de Escobar et Mendoza Vallisoletani è Societate Iesu Theologi, ad Evangelia temporis commentarii panegiricis moralibus illustrati. Volumen quintum. (...)* 2) *Antonii de Escobar et Mendoza, E' Societate Iesu, in Evangelia Sanctorum volumen sextum*, Lugduni, Sumptib. Haered. Petri Prost, Philippi Borde, & Laurentij Arnaud, 1648 [257, 258; BKO I 35 II, I 35 III, 273, 274].
- 1) *Medulla theologiae moralis (...)* à *R. P. Hermanno Busenbaum...* 2) *S. Caroli card. Borromaei (...)* *Enchiridion (...)* Dantisci, Sumptibus Simonis Beckensteinii, 1693 [160, 161, BKO III 19-20, 55]; LF *Medulla theologiae moralis (...)* à *R. P. Hermanno Busenbaum...*, Monasteri Westphaliae, Typis Bernardi Raesfeldi, 1652 [162, BKO III 21, 56].
- Arka Testamentv, Zamykaiqca w sobie Kazania niedzielne Catego Rokv, Ná dwie Części rozdzielone: Z których Pierwsza Część Pars Hyemalis Iest Rzeczona, A przez X. Szymona Starowolskiego, Kantora Tarnowskiego, Ku pożytkowi y zbudowaniu duchownemu, nabożnym Kátholikom Wystawiona*, W Krakowie, W Drukarniey Krzysztofa Schedlã, 1648 [245, BKO VIII 22, 137].
- Tractatus de sacramentis in genere et specie, quibus circa sacramentum poenitentii adjuncti sunt libri duo, unus de censuris, alter de indulgentiis, authore R. D. Adamo Opatovio S. Tn: Doctore et in Alma Academia Crac: Professore Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Canonico*, in officina Chryst. Schedely, Cracoviae 1642 [210, BKO III 5, 44].
- Pars Aestiva Concionvm Pro Festivitatibvs Christi, B. Virginis Et Sanctorvm : A prima Iulij vsq[ue] ad vltimam Decembris : Addita in fine Concione Gratiarvm Actoria Post expulsionem Sueticam & Transyluanorum / Avctore M. Simone Stanislao Makowski (...)*, Cracoviae apud Haeredes & Successores Lucae Kupisz, 1665 [49, BKO VIII 15, 131] i [50, BKO VIII 16, 132].
- Pars Aestiva Concionvm Pro Festivitatibvs Christi, B. Virginis Et Sanctorvm : A prima Iulij vsq[ue] ad vltimam Decembris : Addita in fine Concione Gratiarvm Actoria Post expulsionem Sueticam & Transyluanorum Avctore M. Simone Stanislao Makowski*, Cracoviae apud Haeredes & Successores Lucae Kupisz, 1665; 2) *Pars hyemalis concionum dominicalium a prima Adventus usque ad Pentecosten*, Cracoviae, in Officina Alberti Siekielowic, 1668 [51-52, BKO VIII 17-18, 133].
- Explanatio Decalogi. Auctore M. Simone Stanislao Makowski, Sacre Theologiae Doctorae & Professore, Ecclesiae Sancti Floriani Custodae, S. R. M. Secretario, Cancellario Lanciensi, ac interea Studij Universitatis Cracoviensis Generali Rectore*, Cracoviae, Apud Albertum Gorecki, 1682; [53, BKO VIII 19, 134; 54, BKO VIII 20, 135].
- Sententiae Morales. Conscientiae Directivae. Ex varijs Theologis, praecipue Angelici Doctoris Discipulis, desumptae. Et in quatuor libros distinctae. Authore F. Ferdinando Ohm, vulge Januszowski, S.T.M. Ordo Praedicatorum*, Cracoviae, Typis Universitatis, 1687 [133, BKO III 11, 49].
- Arithmenticae curiosae editio secunda (...)* authore *R. P. ad Alberto Tylkowski (...)* Olivae, Imprimeb. Joh. Jacob. Textor Factor. 1689 [182, BKO XII 14, 266].

- Stanisłai Lubienski episcopi plocensis opera posthuma, historica, historo-politica, variique discursus, epistolae, et aliquot orationes, quorum Indicem sequentes post Prefationes Pagina ostendunt, edita ab executoribus testamenti, Antverpiae apud Ioannem Meursium, 1643 [211, BKO X 3, 208].*
- Francisci Toleti e Societate Iesu (...) De Instructione Sacerdotum & peccatis mortalibus, libri octo, Lugduni Sumptibus Haered. Gabr. Boissat & Laurentii Anisson. 1641 [137, III12, 106].*
- Coelum Empyreum (...) Per R. P. Henricum Engelgrave, Societatis Jesu Theologum. Pars II. Coloniae Agrippinae, Sumptibus Hermanni Demen, 1690 [111, BKO VIII 54, 165].*
- Paradisus virginalis. Conciones in festis semper Virginis Dei Genitricis Mariae. Auctore R.P.F. Ioanne de Mata Ordinis Fratrum Praedicatorum..., Lublini, Prostant in officina Georgii Försteri Bibliopolae Regij Anno 1650 [79, BKO VIII 57, 168].*
- Splendores hierarchiae politicae et ecclesiasticae (...) Authore A. R. P. Petro Ponsnaniense (...), Cracoviae, Apud Lucam Kupisz Typographum, 1652 [119, BKO VII 12, 116].*
- Fascicvlvs Floridissimorum & gemmeorum Conceptvum Qvos Ex Sylva Pvlcherimarvm Commentationvm [...] Didaci Nisseni [...] Jn vitam Abrahæ, Isaac & Iacob & Politici Christiani ex eorum moribus effigiati [...] Collegit Et in vsum Concionatorum digessit Interpres Latinus Fr. Ioannes Freylinck [...] Cracoviae : Apud Lvcam Kvpisz, Cracoviae 1650 [BKO VIII 79, 188].*
- Catechismus Romanus ex decreto Concilii Tridentini & Pii V, Antverpiae ex officina Plantiniana, 1611 [124, BKO II 10, 33].*
- Simonis Maioli episcopi vulturariensis Colloquiorum, sive Dierum Canicularum(.) Tomus Tertius (...) Helenopoli 1610 [84, BKO XI 33, 231].*
- 1) *Acta colloquii ratisbonensis de norma doctrinae catholicae... Monachii. Ex typographia Nicolai Henrici 1602; 2) Responsum Jacobi Gretseri Societatis Iesu theologi... Ingolstadii, Ex Typographia Adami Sartorii. 1602; 3) Relatio compendiaria de initio processu... Monachii. Ex typographia Nicolai Henrici 1602 [88-90, BKO II 6-8, 31].*
- Kazania odświętne Wielebnego Xiedza Piotra Skargi Towarzystwa Jezusowego krolow polskich Stefana i Zygmunta III. Theologa i Kaznodziei przedrukowane. Tom wtory. w Sandomierzu Roku Pańskiego 1790 [318, VIII 102, 193]; Kazania na niedziele calego roku wielebnego xiedza Piotra Skargi Towarzystwa Jezusowego krolow polskich Stefana i Zygmunta III Theologa i Kaznodziei przedrukowane z Pozwoleniem Zwierzchności. Tom trzeci. w Drukarni Sandomierskiej Roku Pańskiego 1792 [319, BKO VIII 104, 194]*
- Kazania na Niedziele y Święta calego Roku x. Piotra Skargi, XVIII w. (?), [BKO VIII 101, 269].*
- Kazania przygodne na dni Świętych pańskich których się pamiętka w niektórych tylko kościołach uroczyście obchodzi przez X. Karola Fabianiego Kanonika Kaliskiego, szkół woiewodzkich Łęczyckich kaznodzieję (...). Tom I. W Kaliszu w Drukarni J. O. Xćia Prymasa Arcy Biskupa Gnieźnińskiego. 1790. [313, BKO VIII 67, 178].*

- Kazania na święta uroczyste w katedrze wrocławskiej przez X. Felixa Synakiewicza Kaznodzieję Reformata Prowincyi Pruskiej Roku 1779 Miane*, W Warszawie : w Drukarni Nadworney J.K.Mci i Prześw. Kommissyi Eduk. Narod. R. 1793 [314, BKO VIII 68, 179].
- Kazania jubileuszowe z materyi od J. O. Książęcia Biskupa Wileńskiego na Dyecezyą wydanych przez X. Zygmunta Łastowskiego, kanonika inflantskiego, proboszcza ikażnieńskiego miane w własnym kościele parafialnym*, tom I, edycja druga. w Warszawie w Drukarni Uprzywilejowaney XX. Missyonarzów. [321, BKO VIII 46, 157]. Brak roku wydania egzemplarza.
- Kazania jubileuszowe z materyi od J. O. Książęcia Biskupa Wileńskiego na Dyecezyą wydanych przez X. Zygmunta Łastowskiego, kanonika inflantskiego, proboszcza ikażnieńskiego miane w własnym kościele parafialnym*, tom III, w Warszawie w Drukarni Uprzywilejowaney XX. Missyonarzów, [321, BKO VIII 46, 181]. Brak roku wydania egzemplarza.
- Orłowski Ignacy, *Chwała Koronna Szczęśliwa Koronacya Monarchini Calego Świata Maryi, w cudownym Iey Obrázie Sokálskim, Anielską reką wymalowanym, Od Oyca S. Jnnocencjusza XIII złotą koroną udárowanym, Roku 1794. Dnia Ósmego Września. (...) Jaśnie Wielmożnemu Jmci Panu Michałowi na Złotym Potoku y Sedziszowie Potockiemu Woiewodzie Wołyńskiemu Pisarzowi Wielkiemu Koronnemu Syndykowi Generalnemu Zakonu S. Franciszka Obserwantów Prowincyi Ruskiej, Fundatorowi, y tey Koronacyi Osobliwyszemu Dobrodzieiowi zapisana, Przez Jednego Zakonnika Konwentu Sokalskiego, za Licencyą Starszych, Roku 1726.* w Lwowie, w Drukarni Kollegium Societatis Jesu (1726). [62, BKO VIII 78, 187].
- Venerabilis Patris Gasparis Druzbecki e Societate Jesu Opera omnia ascetica*, Ingolstadii, Sumptibus Joannis Andreae de la Haye, 1732 [248, BKO IV 15, 70].
- Byblia święta, to iest : wszystko Pismo Święte, Starego i Nowego Przymierza z Żydowskiego i Greckiego Języka na Polski pilnie i wiernie przetłumaczone; Dopiero ale od różnych omyłkow Drukarzkich iest oczyszcione. Każdy Rozdział Summaryami naznaczony i podzielony, obsieruieyszymi i naypotrzebnieyszymi Parallelami dołożony i poprawiony. A teraz podług Edycyi Gdańskiej, Roku 1632. świeżo, na Zbudowanie w nayświętszey i prawdziwey Wierze Zborom Bożym polskim, po długim zadaniu wystawione.* Królewiec 1738. Drukował Nakładem i Kosztem swoim Jan Henryk Hartung. [118, BKO I 3, 3].
- 1) *Rituale Sacramentorum ac Aliarum Ecclesiae Ceremoniarum ex Rituali juxta Decretum Synodi Petricoviensis, edito, depromptum, ad uniformem Ecclesiarum Regni Poloniae & Magni Ducatus, Lithuanie usum, insuper aliquibus auctum. Reimpressum Anno Domini 1756 Calissii in Collegio Karnkoviano (142, VI 3, 83) Rituale sacramentorum (...) reimpressum Anno Domini 1757 Sandomiriae.* Typis S. R. M. Coll: Soc: IESU. [144, BKO VI 4, 84].
- Andreae Chrysostomi in Zaluskie Zaluski, primò Kiioviensis, postea Plocensis& nunc Varmiensis episcop Sacri Romani Imperii Principis, Ducis Selunensis, Terrarum Prussiae Praesidis Et Supremi Regni Poloniae Cancellarii Epistolarum Historico-Familiarium Tomus Secundvs. Obitum Joannis Tertij, Scissionem, Pacificationem, Motus Litvanicos, Tractatus cum Porta Othomanni-*

- ca, et alia acta usque ad annum 1701. exclusivè Continens.* Brunsberae Typis mandatus. 1711 [217, BKO X 4, 209].
- Nowe Żywoty Świętych. Dotąd Polskim językiem nie wydane. Cudownego w Świętych swoich Boga, Sławiące. Dziwnemi dziełami, cnot rozmaitych przykładami, y pobożnemi Rewolucyami Pełne. Dla pragnących, Świętych obcowania, y nienasyconego nigdy w czytaniu ukontentowania dusz Chrześciańskich; Na każdy dzień przez cały Rok. Wybrane z poważnych Pisarzow. Przez W. X. Stefana Wielowieyskiego S. J. A po śmierci iego wydane. Część I-IV. Z dozwole niem Starszych, Roku Pańskiego 1735 i 1739 w Kaliszu w drukarni Collegium Soc. Jesu.*[272, BKO IX 32, 203].
- Emmanuelis Alvari Institutionum Grammaticarum libri primi pars prima. De Nominum Declinatione Verborum Conjugatione, Et Quatuordecim Praeceptis De Constructione.* Budae, Sumptibus Typographiae Regiae Universit. Pestiensis 1799 [180, BKO XIII 10, 264].

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Monumenta Poloniae Historica*, t. V, opr. W. Kętrzyński, Lwów 1888.
- Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913.
- Jan Długosz, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis*, t. I, Kraków 1864.
- Monumenta Poloniae Paleographica*, ed. S. Krzyżanowski, Kraków 1907.

Opracowania

- Ágoston Ferencz, *Pelbartus Ladislai v. Temesvár*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 8, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1999, kol. 13.
- Altaner Berthold, Stuiber Alfred, *Patrologia*. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła, Warszawa 1990.
- Anderson Michael Alan, *Symbols of Saints: Theology, ritual, and kinship in music for John the Baptist and St. Anne (1175-1563)*, Chicago, Illinois 2008.
- Balzer Oswald, *Studyum o Kadłubku*, cz. 1, w: *Pisma pośmiertne*, t. I, Lwów 1934.
- Banaszak Marian, *Historia kościoła katolickiego*, t. 3, *Czasy nowożytne 1517-1758*, Warszawa 1989.
- Bastrzykowski Aleksander, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej”, 36-40 (1943-1947), s. 90.
- Bastrzykowski Aleksander, *Kolegiata św. Marcina, w Opatowie i jej kapituła*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej”, 42 (1949) nr 1, s. 44-46.
- Berndt Rainer, *Hugo v. St-Viktor*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 5, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1996, kol. 311-312.
- Bieś Andrzej Paweł, *Wielowieyski, Wielowiejski Stefan SJ*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 20, red. E. Gigilewicz, Lublin 2014, kol. 528.
- Bohonos Maria, *Wietor Hieronim*, w: *Słownik Pracowników Książki Polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 953-954.
- Bracha Franciszek, (C. M.), *Adam Opatowski (1574-1647). W 300-letnią rocznicę śmierci*, „Nasza Przeszłość”, III, 1947, s. 121-144.

- Brown Stephen F., *Petrus Lombardus*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 8, kol. 128-129.
- Brzozowski M., *Teoria kaznodziejstwa*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce (wiek XVI-XVIII)*, t. II, cz. I, Lublin 1975, s. 363-428.
- Bursztyn Józef, Żydzi opatowscy na przełomie XVII i XVIII w., w: *Opatów. Materiały z sesji 700-lecia miasta*, red. F. Kiryk, Sandomierz 1985, s. 141-148.
- Butkiewicz Marian, *Zaluscy, Andrzej Chryzostom*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 20, red. E. Gigilewicz, Lublin 2014, kol. 1215.
- Chwalewik Edward, *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*. T. 2, Warszawa-Kraków 1927.
- Cytowska Maria, *Erazm i jego drukarze*, w: *Z badań nad dawną książką. Studia ofiarowane profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-lecie urodzin*, t. 1, red. P. Buchwald-Pelcowa et al., Warszawa 1991, s. 53-62.
- Dahl Svend, *Dzieje książki*, Wrocław 1965.
- Derdziuk Andrzej (OFM), *Polscy teologowie moralści XVII w.*, „Rocznik Teologiczny”, 48 (2001) z. 3, s. 5-19.
- Dominguez Fernando, *Escobar y Mendoza*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 3, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1995, kol. 882.
- Dymmel Piotr, *Z dziejów kodykologii w Polsce. Dziewiętnastowieczne badania nad rękopisami „Roczników” Jana Długosza*, „Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi. Wyniki i perspektywy”, 14 (1992) s. 5-59.
- Fabiańska Agnieszka, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica” Piotra Comestora w zbiorach polskich*, „Z badań nad książką i księgozbiórami historycznymi”, 9 (2015) s. 121-147.
- Eamon William, *Science and the Secrets of Nature*, Princeton University Press, 1994.
- Figiel Józef, *Tylkowski Wojciech SJ*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 19, red. S. Wilk, Lublin 2013, kol. 1219-1220.
- Fudalewski Władysław, *Miasto Opatów podług miejscowych źródeł i podań*, Warszawa 1895 (reprint 2006).
- Gach Piotr, *Łubiński Stanisław*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, red. E. Ziemann, Lublin 2006, kol. 579-580.
- Gałązka Waldemar, *Kapituła kolegiacka w Opatowie w latach 1562-1983*, Sandomierz 1997.
- Gerson Wojciech, *Przywilej opatowski*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, 5 (1896) s. 104-106, tab. 2.
- Hamman Adalbert, *Portrety Ojców Kościoła*, Warszawa 1978.
- Helmemrath Johannes, *Antonin (Pierozzi) v. Florenz*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 1, red. M. Buchberger, W. Kasper, K. Baumgartner, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1993, kol. 784.
- Hemperek Piotr, *Góralski Wojciech, Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. 1, cz. 1, Lublin, 1995.
- Hirai Hiro, *The new Astral Medicine*, w: *A Companion to Astrology in Renaissance*, ed. B. Dooley, Leiden – Boston 2014, s. 267-286.
- Iwańska-Cieślak Bernadeta, *Biblioteka kapituły katedralnej we Włocławku*, Bydgoszcz 2013.
- Juda Maria, *Przywileje drukarskie w Polsce*, Lublin 1992.
- Kamolowa Danuta, Muszyńska Krystyna (oprac.), *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, Warszawa 1988.

- E. Kasjaniuk, *Makowski Szymon Stanisław*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, red. E. Ziemann, Lublin 2006, kol. 885-886.
- Kasjaniuk Elżbieta, *Opatowski, Opatovius, Opatowiusz, Opatowczyk Adam*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 14, red. S. Wilk, Lublin 2010, kol. 613-614.
- Kielbus Marcin, *Między retoryką a wyobraźnią. Kazania Peregryna z Opola*, w: *Fundamenty średniowiecznej Europy*, red. R. Biskup, K. Sztylc, Pelplin 2013, s. 355-366.
- Kiryk Feliks, *Opatów XIII-XVI w.*, w: *Opatów. Materiały z sesji 700-lecia miasta*, red. F. Kiryk, Sandomierz 1985, s. 21-36.
- Kiryk Feliks, Szczerba Michał (oprac.), *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII-XX wieku*, Sandomierz 2010.
- Korotajowa Krystyna, Schedel, Szedel Krzysztof, w: *Słownik Pracowników Książki Polskiej* red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 793-794.
- Kozłowska Anna Z., *Handschriftliche mediaevalia in Polen*, „Scriptorium”, 47 (1993) z 2, s. 204-225.
- Kubicki Radosław, *Opatów i dobra opatowskie pod panowaniem austriackim (1794-1809)*, „Czasy Nowożytne”, 22 (2009) s. 163-179.
- Kumor Bolesław Stanisław, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000.
- Kumor Bolesław Stanisław, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002.
- Lang Justin, *Didacus v. Alcalá*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 3, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1995, kol. 208.
- Lis Artur, *Najstarsze dokumenty opatowskie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 4 (2012) s. 117-120.
- Lis Artur, *Żydzi w Opatowie*, Warszawa 2016.
- Łodyński Marian, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831)*, Wrocław 1958.
- Łuszczkiewicz Władysław, *Kościół kolegiacki Śgo Marcina w Opatowie. Studium zabytku romańszczyzny XII wieku w Polsce*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, 6 (1900) s. 17-41.
- Makowski Tomasz, Sapała Patryk, *Rękopisy w zbiorach kościelnych*, Warszawa 2014.
- Malesa Wojciech, *Synody piotrkowskie a polskie zwyczaje liturgiczne zachowane po przyjęciu trydenckiej formy liturgii*, „Kultura - media - teologia”, 17 (2014) s. 94-106.
- Marszałska Jolanta M., *Katalog inkunabulów Biblioteki Opactwa OO. Cystersów w Szczyrzycu*, Tyniec 2002.
- Marszałska Jolanta M., *Biblioteka Opactwa Cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia*, Tarnów 2007.
- Michalska Małgorzata, *Starowolski Szymon*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 18, red. S. Wilk, Lublin 2013, kol. 861-862.
- Moskal Tomasz, *Książka w kulturze sandomierskiego środowiska kolegiackiego do 1818 roku*, Lublin 2013.
- Nir Roman, *Informator o archiwach, bibliotekach i zbiorach muzealnych w Polsce*, „Chrześcijanin w świecie”, 54 (1977) s. 62-86;
- Nir Roman, *Informator o archiwach, bibliotekach i zbiorach muzealnych w Polsce*, „Chrześcijanin w świecie”, 56/57 (1977) s. 199-227.
- Nixon Virginia, *Mary's Mother. Saint Anne in Late Medieval Europe*, Pennsylvania 2004.
- Obruśnik Andrzej, *Orłowski Ignacy OFMObs*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 14, red. E. Gigilewicz, Lublin 2010, kol. 801-802.
- Olivier Revilo P., „New Fragments” of Latin Authors in Perotti's *Cornucopiae*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association”, 78 (1947) pp. 376-424.

- d'Onofrio Giulio, *Historia teologii*, cz. II, *Epoka średniowieczna*, Kraków 2005.
- d'Onofrio Giulio, *Historia teologii*, cz. III, *Epoka Odrodzenia*, Kraków 2008.
- d'Onofrio Giulio, *Historia teologii*, cz. IV, *Epoka nowożytna*, Kraków 2008.
- Pałubská Zofia, Lipiec Wiesław, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie*, Opatów 2006.
- Panuś Kazimierz, *Kaznodziejstwo w Polsce: od średniowiecza do baroku*, Kraków 2001.
- Panuś Kazimierz, *Kaznodziejstwo w Polsce: od oświecenia do XX wieku*, Kraków 2001.
- Panuś Kazimierz, *Historia kaznodziejstwa*, Kraków 2007.
- Panuś Kazimierz, *Wielcy mówcy kościoła w Polsce*, Kraków, 2005.
- Pawłowski Piotr, *Ludolf z Saksonii I jego „Vita Christi” w edycji z 1495 r., ze zbiorów Biblioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie: część B*, „Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1-2 (2011) s. 54-63.
- Pelczar Józef, *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce*, [b.m.w.] 1911.
- Piekosiński Franciszek, *Średniowieczne znaki wodne zebrane z rękopisów przechowywanych w Archiwach i Bibliotekach polskich głównie krakowskich: wiek XIV*, Kraków 1893.
- Pirożyński Jan, *Johannes Gutenberg i początki ery druku*, Warszawa 2002.
- Pirożyński Jan, *Książka w renesansowym Krakowie*, w: *Kraków w dobie Renesansu*, red. J.M. Małecki, Kraków 1989, s. 35-62.
- Potkowski Edward, *Kultura umysłowa Opatowa w późnym średniowieczu*, w: *Opatów. Materiały z sesji 700-lecia miasta*, red. F. Kiryk, Sandomierz 1985, s. 39-56.
- Radziszewski Franciszek, *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego*, Kraków 1875.
- Randt Erich, *Die archive des Gernalgouvernements*, „Die Burg“, 2 (1941) s. 51-91.
- Rechowicz Marian, *Wydział Teologiczny Akademii Krakowskiej w XVII i XVIII wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. II, cz. 2, Lublin 1975, s. 9-30.
- Rhodes Dennis E., *Notes on the Bibliography of Rainerius de Pisis*, „The British Library Journal”, Vol. 22, 2 (1996) s. 238-241.
- Roberts Jane, *Holbein*, London 1988.
- Rzepecka Marta, *Archiwum kapituły i parafii Opatów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 93 (2010) s. 259-276.
- Sawicki Jakub, *Zabytek prawniczej literatury popularnej i paleografii w Polsce w XV wieku*, „Przegląd Historyczny”, 41 (1950) s. 203-224.
- Sobieszczański Franciszek Maksymilian; *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony Gubernii odbyta Radomskiej w miesiącu wrześniu 1851 roku*, Warszawa 1852.
- Stola Krzysztof, Wiorko Ewa, *Skarga Piotr SJ*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 18, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 269-272.
- Strelnikowa Irena, *Drukarstwo lubelskie w XVI i XVII wieku*, „Bibliotekarz Lubelski”, 3-4 (1971) s. 14-32.
- Strutyńska Maria (oprac.), *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, Toruń 1995.
- Świechowski Zygmunt, *Kolegiata pod wezwaniem św. Marcina w Opatowie*, w: *Pomniki architektury polskiej. z. 1, Kościelec. Opatów*, Warszawa 1954.
- Sulerzyska Teresa, *Księgarnia Försterów – „Bibliopolium Forsterianum” 1617-1668*, „Rocznik Historii Sztuki”, 27 (2002) s. 131-169.
- Szwejkowska Helena, *Książka drukowana XV-XVIII w.*, Wrocław-Warszawa 1987.

- Szymańska Jadwiga, Zdziarska Romana, *W sprawie pierwszego zeszytu „Pomników architektury polskiej”*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 16 (1954) nr 3, s. 361-382.
- Szymański Józef, *Kanonicy opatowscy w planach polityki ruskiej z przełomu XII i XIII wieku*, „Przegląd Historyczny”, 56 (1965) nr 3 s. 388-396.
- Tazbir Janusz, *Wojciech Tytkowski - polihistor ośmieszony*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 23/1 (1978) s. 83-100.
- Tenge-Wolf Viola, *Petrus de Palude*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 8, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1999, kol. 134.
- Tenge-Wolf Viola, *Rainer Giordani v. Pisa*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 8, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1999, kol. 817.
- Quinkenstein Małgorzata A. (red.), *Stanisław Samostrzelnik*, Kórnik 2006.
- Walter Peter, *Beatus Rhenanus*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, b. 2, red. M. Buchberger, W. Kasper, Freiburg-Basel-Rome-Wien 1994, kol. 110.
- Whinnom Keith, Albrecht *Von Eyb's 'Margarita Poética': What Every Celestinista Should Know*, *Celestinesca*, Vol. 13, 2 (1989) p. 45-48.
- Wilkosz Zofia, *Szykwik Mikołaj, Schickwick*, w: *Słownik Pracowników Książki Polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 885.
- Wiśniewski Jan, *Dekanat opatowski*, Radom 1907.
- Wiśniewski Jan, *Monumenta dioecesis Sandomiriensis. Series prima*, w: *Dekanat ilżecki*, Radom 1911.
- Włodarski Maciej, *Polsko-bazyłejskie więzi kulturalne i literackie w XVI wieku*, Kraków 1987.
- Wolny Jerzy (red.), *Peregryn z Opola. Kazania de tempore i de sanctis*, Kraków 2001.
- Wysokiński Ireneusz, *Panteologia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 1184.
- Zawłocka Maria, *Kupisz Łukasz*, w: *Słownik Pracowników Książki Polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 489.
- Zielińska Ewa, *Kontakty konwentu kanoników regularnych w Kraśniku z jego otoczeniem społecznym*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole-Wrocław 1996, s. 233-239.
- Zielińska Ewa, *Kultura intelektualna kanoników regularnych z klasztoru w Kraśniku w latach 1469-1563*, Lublin 2000.

Netografia

- Bibliografia Estreicher*, <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/wpis/?id=48878> (dostęp: 11.02.2017).
- British Museum*, http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/ (dostęp: 11.02.2015).
- Bayerische Staatsbibliothek*, <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/> (dostęp: 12.01.2017; 18.02.2017).
- <http://direct.dbc.wroc.pl/dlibra/> (dostęp: 13.02.2015).
- Genealogia*, <http://genealodzy.pl/PNphpBB2-printview-t-11730-start-0.phtml> (dostęp: 12.01.2017).
- Google Books*, [https://books.google.pl/books?\(dostęp: 12.01.2017\)](https://books.google.pl/books?(dostęp: 12.01.2017)).
- Herzog August Bibliothek*, <http://diglib.hab.de/inkunabeln/151-quod-2f-1/start.htm> (dostęp: 17.02.2017).
- Kolegiata p.w. św. Marcina w Opatowie*, <http://www.kolegiataopatow.sandomierz.opoka.org.pl/parafia-historia.htm> (dostęp: 10.02.2017).

- Parafia św. Marcina w Polańcu*, <http://parafiaswmarcina.w.interia.pl/chorosz.htm> (dostęp: 10.02.2017).
- Polona - Cyfrowa Biblioteka Narodowa*, <https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/> (dostęp: 05.01.2017).
- Psymon - e-Bindery, Graphic Design & Printing History*, <http://www.psymon.com/incunabula/masterpieces/holbein2.html> (dostęp: 11.02.2015).
- Wasserzeichen des Mittelalters, <http://www.wzma.at/loadWmark.php?IDwmarks=14546> (dostęp: 12.05.2018).
- <http://www.wzma.at/bildbrowser.php> (dostęp: 12.05.2018).
- Sejm-Wielki.pl*, <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.19369> (dostęp: 12.01.2017).
- Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa*. <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/> (dostęp: 10.01.2017).

Dokumenty elektroniczne

- Aldini Rinaldo Nicoli, *I "Dies caniculares" di Simone Maioli, un dimenticato testo cinquecentesco nel panorama storico dell'entomologia in Italia*, Atto di XXIII Congresso Nazionale Italiano di Entomologia Genova, 13-16 giugno 2011, s. 367; <http://www.accademiaentomologia.it/pdf/> (dostęp: 10.02.2017).
- Bernard-Pradelle Laurence, Denis Lambin versus Joachim Périon : quel style pour traduire Aristote , *Astérior*: 16/2017, <http://asterion.revues.org/> (dostęp: 17.02.2017).
- Hajdukiewicz Leszek, *Piotr z Poznania*, Internetowy Polski Słownik Biograficzny. <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/piotr-z-poznania> (dostęp: 10.02.2017).
- Hamilton David, *From Dialectic to Didactic*, Textbook Colloquium, nr 4, 2001, s. 23-24 <http://faculty.education.illinois.edu/westbury/textcol/HAMILTO1.html> (dostęp: 12.02.2017).
- Kalina Dariusz, *Sobków i jego zamek* <http://dariuszkalina.pl/2013/09/zespol-rezydencjonalny-w-sobkowie/> (dostęp: 12.01.2017).
- Posthuma Lavv Viri Ervditissimi [...] D. Adami Opatovii, Sac. Theol. Doctoris & Professoris, Cathedralis Templi Cracouien. Canonici [...] A R. Simone Stanislao Makowski [...] in marentem ex tanti Uiri obitu, Academiam solatij & obseruantia causa, die funeris 9. Nouembris, Anno 1647 Porrecta*. Cracoviae, Apud Lucam Kupisz 1647 <https://polona.pl/item/46768975/2/> (dostęp: 10.01.2017).
- Kaniewska Irena, *Melchior Sobek h. Brochwicz*, Internetowy polski słownik biograficzny, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/> (dostęp: 17.02.2017).
- Kętrzyński Wojciech, *Biblioteka hr. Raczyńskich w Rogalinie*, Lwów <http://www.wbc.poznan.pl/> (dostęp: 10.02.2017).
- Michalski Jerzy, *Samuel Bogumił Linde*, w: Internetowy Polski Słownik Biograficzny <http://ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/samuel-bogumil-linde> (dostęp: 20.05.2018).

**INKUNABUŁY I STARODRUKI ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI I ARCHIWUM
KOLEGIATY PW. ŚW. MARCINA W OPATOWIE.
WYBRANE POZYCJE.**

Streszczenie

Publikacja prezentuje wybrane dzieła znajdujące się w bibliotece kolegiaty opatowskiej i jest próbą szerszego zaprezentowania księgozbioru znanego dotychczas jedynie z krótkich not katalogowych. Tym samym nie wyczerpuje zagadnienia zarówno pod względem treści zbioru, jak i oficyn wydawniczych, not proveniencyjnych czy opraw, ale jest przyczynkiem do dalszych, bardziej szczegółowych analiz, na które niewątpliwie ten księgozbiór zasługuje. Część woluminów została opisana bardziej szczegółowo ze względu na wyjątkowość tytułu, wydania lub oprawy. Dane bibliograficzne niektórych pozycji zostały zidentyfikowane w oparciu o starszy katalog – uzupełnione zostały tytuły, daty wydania i oficyny.

W literaturze przedmiotu – spisach księgozbiorów kościelnych – biblioteka kolegiaty opatowskiej pojawiała się niemal zawsze, jednak wszelkie, bardziej szczegółowe informacje dotyczyły jedynie dokumentów lub archiwaliów parafialnych i dekanackich. Zostały one ostatnio opracowane w osobnej publikacji, a metryki parafialne są stopniowo digitalizowane.

Księgozbiór kolegiaty opatowskiej zawiera rękopisy, inkunabuły, starodruki oraz druki nowe. Posiada też ogromną kolekcję czasopism religijnych.

Tematyka zbiorów opatowskich jest w zasadzie typowa dla biblioteki przykościelnej. Dominuje w niej literatura teologiczna, apologetyczna, biblistyczna, patrystyczna i kaznodziejska. Mniej liczne są pozycje z zakresu prawa, sztuk wyzwolonych i filozofii; tylko kilka egzemplarzy dotyczy nauk ścisłych.

Słowa kluczowe: księgozbiór; starodruki; inkunabuły; Opatów; kolegiata w Opatowie

**INCUNABULA AND ANTIQUE BOOKS FROM THE LIBRARY AND ARCHIVE
OF THE ST MARTIN COLLEGIATE CHURCH IN OPATÓW.
SELECTED WORKS**

Summary

The publication presents the selected works held in the library of the collegiate church in Opatów; it provides a great deal of information on the book collection from which only short catalogue cards have been known so far. The following paper, however, does not cover all the issues related to the above-mentioned collection concerning its contents, publishing houses, provenance notes or bindings, it is only a monograph article which can be used for further more detailed study, which this book collection deserves.

Some volumes were described more thoroughly due to the uniqueness of the title, edition or binding. It was possible to identify the bibliographic data of some books thanks to the older catalogue: titles, publishing dates and publishing house.

In the literature on the subject– the register of church book collections – the library of the collegiate church in Opatów has always been present. However, more detailed information concerned only parish or deanery documents and archival material. The above-mentioned documentation has lately been described in a separate publication while parish registers are being gradually digitalized. The book collection of the collegiate church in Opatów contains manuscripts, incunabula, antique and new books as well as an extensive collection of religious magazines.

The subjects the books from Opatów is typical of a church library. This is primarily the literature related to theology, apologetics, biblical studies, patristics and preaching sermons. There are fewer works on law, liberal arts and philosophy; and only several books on science.

Keywords: a book collection; antique books; incunabula; Opatów; the collegiate church in Opatów

Translated by Aneta Kiper